

●
●
●

Basisvisie 'zelfredzaamheid in noodsituaties' voor het onderwijs

Foto omslag: © Nationale Beeldbank / Brigitte Habraken

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

slo

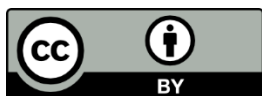
Basisvisie 'zelfredzaamheid in noodsituaties' voor het onderwijs

Juli 2012

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2012 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

Auteurs: Jeroen Bron, Bart Cras, José Lodeweges en Irma Boddendijk (Codename Future)

In opdracht: Ministerie van Veiligheid en Justitie, Den Haag

Met dank aan:

Begeleidingscommissie: Anja van den Bosch-Overduin (Min V&J), Corsmas Goemans (Min V&J), Alexander Heijnen (lid Landelijke Expertgroep Zelfredzaamheid), Marcel Poppink (Stichting Consent)

Consultaties: Bert Lambert (Openbare basisschool Roombeek, Enschede), Jan Minnegal (Openbare basisschool De Bothoven, Enschede), Inge Klapdoor (Katholieke Basisschool Sint Jacobus, Eersel); Maarten Keppel (CBS de Klokbeker, Zwolle); Maurice van de Lisdonk (Dongemond college, Raamdonksveen); Bernice Schutte (De Werkplaats Kindergemeenschap, Bilthoven); Peter Muilwijk (De school Mühring, Dordrecht); Anne-Marie Vermeulen (Veiligheidsregio Midden- en West-Brabant); Silvan Hijlkema (Veiligheidsregio IJsselland); Evert Bron (Veiligheidsregio Utrecht); Joost Nijenhuis (Brandweer Twente)

Informatie

SLO

Afdeling: O&A

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 666

Internet: www.slo.nl

E-mail: OenA@slo.nl

AN: 7.5667.510

Inhoud

Leeswijzer	5
1. Oriëntatie zelfredzaamheid: beleid en landelijke initiatieven	7
1.1 Inleiding	7
1.2 Beleid OCW	7
1.3 Aanbod	8
2. Waartoe moet 'zelfredzaamheid in noodsituaties' in het onderwijs leiden?	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Zelfredzaamheid en onderwijs	11
2.3 Onderwijs in zelfredzaamheid	14
2.4 Te verwachten obstakels	15
3. Mogelijke inhouden	17
3.1 Doelen voor zelfredzaamheid	17
3.2 Zelfredzaamheid in praktijk brengen	19
Bijlage 1 Zelfredzaamheid in noodsituaties, inventarisatie lesmateriaal	21
Bijlage 2 Kerndoel Oriëntatie op jezelf en de wereld	25
Bijlage 3 Domein Mens en Natuur en Mens en Maatschappij	27
Bijlage 4 Relevante kerndoelen en de relatie met zelfredzaamheid	29
Bijlage 5 Verslag van een serie gesprekken met scholen en veiligheidsregio's over veiligheid en zelfredzaamheid op school	33

Leeswijzer

Voorliggende publicatie is het resultaat van het project “Zelfredzaamheid in noodsituaties voor het onderwijs”. Het project is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Veiligheid en Justitie en heeft de vorm van een “basisvisie”. Het idee is dat deze basisvisie op scholen als uitgangspunt kan worden genomen voor het ontwikkelen van beleid voor zelfredzaamheid in noodsituaties en inbedding daarvan in het leerplan. De keuze is aan de scholen; de basisvisie informeert, doet opgave van beschikbare leermiddelen en legt relaties met kerndoelen. Bijlage 5 doet verslag van gesprekken die door Codename Future zijn gevoerd met onderwijzers over mogelijke toepassingen van de basisvisie. De hoofdstukken 1-3 worden gelardeerd met enkele uitspraken uit de laatste bijlage.

1. Oriëntatie zelfredzaamheid: beleid en landelijke initiatieven

1.1 Inleiding

Ter oriëntatie op het onderwerp 'zelfredzaamheid in noodsituaties' heeft SLO zich georiënteerd op bestaand beleid, initiatieven, beschikbare materialen, uitwerkingen en aanpakken. De term zelfredzaamheid bleek daarvoor niet geschikt, daarom is mede gezocht op de begrippen veiligheid en noodsituaties. Bij de inventarisatie is onder meer gebruikgemaakt van het digitale zoekstelsel van SLO: het leermiddelenplein. Dit stelsel is ontwikkeld om de in Nederland beschikbare leermiddelen te ontsluiten voor het onderwijsveld. Op het leermiddelenplein zijn alle beschikbare lesmethodes voor de diverse onderwijsniveaus opgenomen. Ook zijn additionele, thematische leermiddelen opgenomen, mits dit materiaal aan bepaalde eisen voldoet zoals het bevatten van een docentenhandleiding en verwerkingsopdrachten voor leerlingen. De opbrengst is opgenomen in bijlage 1.

In dit hoofdstuk wordt een schets gegeven van beleidsinitiatieven op het gebied van veiligheid, calamiteiten en noodsituaties in het onderwijs. In het tweede hoofdstuk wordt ingegaan op de waartoe-vraag. Er wordt een visie gegeven op de mogelijkheden die er in het onderwijs bestaan waarbij zelfredzaamheid aan kan sluiten. Het tweede hoofdstuk bevat een inhoudelijke schets van zelfredzaamheid: welke inhoud kan aan het begrip worden ontleend die relevant kunnen zijn voor leerlingen. In de bijlagen zijn, naast het resultaat van de leermiddelen QuickScan, relevante kerndoelen opgenomen.

1.2 Beleid OCW

Wet- en regelgeving

Scholen zijn wettelijk verplicht een veilige omgeving te bieden voor iedereen binnen de school: leerkrachten, leerlingen, onderwijs ondersteunend personeel, et cetera. De sociale schoolveiligheid ligt in een aantal wetten verankerd. De Arbowet en de Kwaliteitswet bieden kaders voor het veiligheidsbeleid. Daarnaast zijn in de Cao's afspraken vastgelegd over veiligheid.

“In de gesprekken kwam duidelijk naar voren dat zelfredzaamheid iets is wat je niet aanpakt in een lesje of project. Het is een stuk vorming en moet dus voortdurend en in verschillende contexten terugkomen. Lespakketten zijn heel goed om zelfredzaamheid te agenderen maar het zal vervolgens ook op andere manieren terug moeten komen. Alle vier de scholen vonden het waardevol om er aan de hand van de basisvisiemanager met elkaar over te praten en hun eigen aanpak onder de loep te nemen.”

Alle scholen voor primair en voortgezet onderwijs zijn wettelijk verplicht om over een veiligheidsplan te beschikken. De Inspectie van het Onderwijs houdt daarop toezicht. Daarbij hanteert de Inspectie het criterium dat scholen veilig zijn 'indien de psychische en fysieke veiligheid van leerlingen en personeel niet door handelingen van andere mensen wordt aangetast'.

Het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft de veiligheidsrisico's bij OCW-instellingen in kaart gebracht. De volgende risico's werden onderzocht:

- Catastrofaal Chemisch Biologisch Radiologisch en Nucleair (CBRN) Terrorisme (misbruik van chemische, biologische, radiologische of nucleaire stoffen/wapens).
- Dierenrechtenextremisme (kan een risico zijn bij kennisinstellingen die dierproeven doen).
- Digitale verlamming (als alle ICT wegvalt).
- Overstromingen.
- Pandemieën.
- CBRN proliferatie (verspreiding van kennis van chemische, biologische, radiologische of nucleaire stoffen/wapens).
- Radicalisering.
- Sociale Veiligheid. Door bijvoorbeeld agressie en geweld, pesten en seksuele intimidatie kan er een dreigende situatie ontstaan.

Als gevolg hiervan heeft OCW de instellingen verzocht om hun veiligheidsplannen en crisisplannen uit te breiden met thema's zoals radicalisering, sociale veiligheid en dierenrechtenextremisten.

“Het dichtst bij ligt dan het thema veiligheid dat wel nadrukkelijk leeft binnen de school. Veiligheid is een belangrijk ijkpunt voor ouders bij de schoolkeuze van hun kind. Beeldvorming en gevoelsmatige aspecten spelen hierbij een belangrijke rol.”

Verantwoordelijkheid instellingen

Instellingen zijn zelf verantwoordelijk voor hun eigen veiligheid. Zij nemen de volgende maatregelen: Instellingen zijn verplicht om een veiligheidsplan en crisisplan op te stellen en hiermee ook te oefenen. In een dergelijk veiligheidsplan staat onder meer wie voor de leerlingen is aangewezen als vertrouwenspersoon, hoe wordt omgegaan met noodsituaties en aan welke veiligheidseisen het gebouw moet voldoen. Ook is een school verplicht een pestprotocol op te zetten.

“De uitleg over materialen is niet alleen bedoeld om kennis in de les toe te passen maar ook de leerlingen inzicht te geven in de verschillende materialen en bewerkingen. De eigenschappen, veiligheidsrisico's en veiligheidsmaatregelen worden zo uitgelegd dat de leerlingen begrijpen dat die veiligheidsmaatregelen altijd nodig zijn, waar en wanneer dan ook, op school en daarbuiten.”

1.3 Aanbod

Ter oriëntatie op het onderwerp is een aantal sites van, aan de overheid gelieerde, instanties bezocht en gescreend. Het begrip zelfredzaamheid kwam op deze sites niet voor, maar de zoekopdracht op de term veiligheid gaf wel resultaat. Er is gezocht op sites van de VO-raad, APS (Centrum school en veiligheid), de onderwijsinspectie en KPC Groep (Calamiteitenteam). Op geen van deze sites is aandacht voor zelfredzaamheid of preventief handelen in noodsituaties. In nagenoeg alle gevallen ging het om sociaalpsychologische veiligheid of om het bieden van nazorg bij ingrijpende gebeurtenissen. Ter illustratie zijn enkele initiatieven beschreven waarvan twee met een internationale dimensie.

Nederlands Jeugdinstituut

Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) is het landelijk kennisinstituut voor jeugd- en opvoedingsvraagstukken. Het NJI kent zogenaamde kwaliteitsteams veiligheid, bestaande uit deskundigen op het gebied van veiligheid in en om de school. De teams zijn op de hoogte van alle aspecten van sociale veiligheid. Sociale veiligheid is de mate van bescherming die een persoon voelt tegen gevaar dat mensen veroorzaken.

Een kwaliteitsteam veiligheid is kosteloos beschikbaar voor ondersteuning van scholen bij het oplossen van problemen met de sociale veiligheid in en om de school.

De teams zijn in het hele land inzetbaar in het basis-, voortgezet, middelbaar beroeps-, praktijk- en speciaal onderwijs. Zij geven scholen advies-op-maat. De kwaliteitsteams veiligheid zijn tot stand gekomen in opdracht van het ministerie OCW. Het kwaliteitsteam beschikt over een uitgebreide toolkit, speciaal samengesteld voor dit project. Deze toolkit bestaat uit een veiligheidskaart voor basisonderwijs, voortgezet onderwijs en speciaal onderwijs. Op deze kaart kunnen scholen systematisch invullen welke verplichte en optionele protocollen aanwezig zijn in de school.

Calamiteitenteam, KPC Groep

KPC Groep biedt dienstverlening aan organisaties die de ambitie hebben leerprocessen te verbeteren. Als adviesbureau en expertisecentrum slaat zij een brug tussen beleid en uitvoering. In opdracht van het ministerie van OCW is in 2008 het project 'Kwaliteitsteams Veiligheid' ingesteld. Het gaat hier om andere kwaliteitsteams dan bij het Nederlands Jeugdinstituut. Dit project ondersteunt scholen in geval van vraagstukken en problemen rond sociale veiligheid.

Bij het project hoort de website <http://www.kpcgroep.nl/Calamiteiten.aspx> waarop checklists, draaiboeken en voorbeeldbrieven te vinden zijn. Dit project richt zich vooral op het sociaal-emotioneel welbevinden van management, personeel, leerlingen en ouders. Er is geen aandacht voor het voorkomen van noodsituaties of het bevorderen van zelfredzaamheid. Het project heeft een aantal producten opgeleverd, waaronder:

- **Checklist opvang calamiteit.**
Onder een calamiteit wordt hier verstaan: geweld, bedreigingen, seksueel misbruik, racisme, ongelukken, zwangerschap, moord. De checklist richt zich op het handelen na een calamiteit: eerste hulp, communicatie, verwerking nazorg. In draaiboeken en checklists worden de diverse activiteiten opgesomd en toegelicht.
- **Rampenplan en rampenbestrijdingsplan.**
Onder een calamiteit wordt hier verstaan: brand, braak, lekkage, stormschade, gaswolk, explosiegevaar, bommelding en dergelijke. Het plan richt zich op procedures bij brandalarm of inbraakalarm. Daarbij is veel aandacht voor het bepalen van verantwoordelijkheden en het verdelen (en beschrijven) van taken.

Bommen en draken, Impact

Bommen en draken is een project van Impact, een kennis- en adviesorganisatie op het gebied van psychosociale nazorg bij rampen, bekostigd door de EU. Het project maakt onderdeel uit van het EU project 'Citizens and Resilience, the balance between awareness and fear'. Hierin wordt onderzocht wat het gevolg is van het informeren van de bevolking voor en na een (terroristische) aanslag. Er wordt gezocht naar een balans tussen informeren en het voorkomen van angst en de negatieve gevolgen daarvan. Doel is de veerkracht van de bevolking te versterken opdat mensen rationeel handelen, verstandige keuzes maken, zelfredzaam en altruïstisch zijn. Het project bommen en draken richt zich op kinderen van 10-12 jaar. Veerkracht wordt gezien als een beschermende factor voor psychologische problemen die zich na een ramp kunnen voordoen. De aanbevelingen die uit het project voortkomen, richten zich op het versterken van veerkracht als algemene pedagogische taak zoals het versterken van een positieve houding, ontspanningsoefeningen, uiten van emoties, contacten leggen en het uitvoeren van groepswerk.

E-Self Help, EU

Het project E-Self Help is mogelijk gemaakt door de Europese Commissie (Lifelong Learning Programme 2009). Het project heeft geleid tot een digitaal educatief product 'Serious Social Game; QuestCity', bedoeld voor non-formele educatie aan 12 tot 16 jarigen. Aan het project nemen organisaties uit diverse Europese landen deel, waaronder Duitsland, Oostenrijk, Letland, Cyprus, Turkije en Noorwegen. Algemeen doel is om jongeren te interesseren en motiveren

voor 'self-help themes' om proactief denken en doen te stimuleren en mensen bewust te maken van hun verantwoordelijkheid voor zichzelf en anderen in geval van gevaar.

E-Self Help is gedefinieerd als een variatie aan vaardigheden en capaciteiten gericht op zelfbewust gedrag dat tot doel heeft het vermijden van nood, gevaar en vernieling ten aanzien van de eigen persoon en zijn bezittingen evenals dat van anderen in de omgeving.

Onder self-help wordt een veelheid aan situaties verstaan. Het gaat zowel om risico's en ongelukken in dagelijkse situaties als om levensbedreigende situaties als gevolg van rampen. Voorbeelden die genoemd worden in de documenten uit het project zijn zowel van natuurlijke aard (sneeuw, storm, extreem weer, overstroming, lawines, aardbeving, bosbrand, tsunami, dijkdoorbraak, vulkaanuitbarsting) als het gevolg van menselijk handelen (epidemie, stroomuitval, rellen, gewapende conflicten, terrorisme, chemische ongelukken, verkeersongelukken). In het project wordt veel aandacht besteed aan het ontwikkelen van een digitaal spel. Het uitgangspunt is dat dit spel jongeren bereikt, enthousiasmeert en stimuleert tot proactief denken en doen. Het materiaal richt zich op buitenschoolse settingen. www.e-self-elp.eu.

2. Waartoe moet 'zelfredzaamheid in noodsituaties' in het onderwijs leiden?

2.1 Inleiding

Mensen kunnen zomaar in een noodsituatie verzeild raken, ongezoekt en onverwachts. Zolang ze zich niet voordoen, lijken noodsituaties 'ver van mijn bed'. En als een noodsituatie zich al zou voordoen, dan zorgt, zo lijkt de burger in de verzorgingsstaat te denken, de overheid voor ons... In de praktijk is dat onmogelijk. Mensen zullen in noodsituaties op zichzelf en op elkaar zijn aangewezen, in elk geval gedurende een bepaalde tijd. Gelukkig hebben mensen de intrinsieke behoefte zichzelf en anderen in noodsituaties te helpen.

Zo bezien is het zaak dat mensen voorbereid zijn op noodsituaties, dat wil zeggen dat zij zich bewust zijn van risico's (kennis), weten wat ze moeten doen (handelingsperspectief) en, zo laat de overheid in campagnes weten, beschikken over een noodpakket.

Tegen deze achtergrond is het gewenst dat ook de leerlingen in het onderwijs risicobewustzijn en perspectieven op handelen ontwikkelen.

In deze basisvisie zoeken we antwoord op de vraag waartoe 'zelfredzaamheid in noodsituaties' in het onderwijs moet leiden, of, met andere woorden, waarom willen we eigenlijk dat zelfredzaamheid op school een thema is en wat willen we daarmee bereiken?

Om de vraag te beantwoorden staan we allereerst stil bij het begrip 'zelfredzaamheid' (§ 2.2), vervolgens bij wat het kan inhouden in het onderwijs, met name in het basisonderwijs (§ 2.3), ten slotte bij obstakels die te verwachten zijn (§ 2.4).

“Al pratend en denkend merk ik dat wij toch meer doen dan gedacht, al dan niet onbewust. Veiligheid, zelfredzaamheid gaat veel verder dan wat zich onder schooltijd afspeelt. Het gaat ook veel verder dan alleen maar het schoolgebouw.”

2.2 Zelfredzaamheid en onderwijs

Het thema 'zelfredzaamheid van de burgers' is op de agenda gekomen omdat de overheid het bij een crisis of noodsituatie niet alleen af kan. Althans in de eerste uren van een noodsituatie zijn de burgers voor een belangrijk deel op zichzelf aangewezen. 'De impact van een noodsituatie kan in veel gevallen verkleind worden wanneer de slachtoffers in staat zijn zichzelf te redden in afwachting van hulp van buitenaf (die soms langere tijd op zich kan laten wachten)¹. Bovendien is het bieden van hulp in noodsituaties als het ware ingebakken in de mens: zij/hij brengt eerst zichzelf in veiligheid en helpt vervolgens anderen.

Daarom is het van belang dat zelfredzaamheid van de burgers wordt ingebed in kennis, vaardigheden en houdingen waar op school al een begin mee wordt gemaakt. Het is aannemelijk dat mensen adequater zullen optreden in het geval van een noodsituatie als zij zich

¹ Brief minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 22 februari 2010, kenmerk 2010-0000084295

eerder in zulke omstandigheden hebben ingedacht en er bovendien op school al over hebben geleerd. Deze basisvisie bevat een inhoudelijke oriëntatie op zelfredzaamheid.

Staatsburgerlijke en pedagogische zelfredzaamheid

Een menskind komt niet zelfredzaam ter wereld. Het is in alles afhankelijk van zijn omgeving. Men zou de pedagogische taak kunnen omschrijven als: te bewerkstelligen dat het kind zelfredzaam wordt, dat wil zeggen onafhankelijk wordt van zijn opvoeders. Vooral in het speciaal onderwijs en in de zorg is zelfredzaamheid een veel gehanteerd begrip.

Staatsburgerlijke zelfredzaamheid kan men opvatten als de toestand waarin de burger in (sterk) verminderde mate afhankelijk is van de overheid. Het streven zo'n toestand te bereiken is ideologisch gekleurd. Liberalen, sociaaldemocraten, christendemocraten en populistten bijvoorbeeld, kiezen hier onderscheiden uitgangspunten en leggen verschillende accenten.

In het geval van staatsburgerlijke *zelfredzaamheid en fysieke veiligheid* is in veel mindere mate sprake van ideologische kleuring². De neiging tot zelfredzaam handelen is een gegeven, maar kwaliteit en uitkomst zijn beïnvloedbaar en vatbaar voor verbetering³. Daarnaast is zelfredzaamheid ingegeven door het besef van de overheid dat zij eenvoudigweg niet bij machte is de burger onder alle omstandigheden tijdig te hulp te schieten. Het duurt altijd even voor de hulpdiensten ter plaatse zijn en voor de hulpdiensten vervolgens zijn opgeschaald. Ondertussen zijn burgers op burgers aangewezen; op mensen die ter plekke zijn en die de helpende hand willen -en kunnen- toesteken.

Als bijvoorbeeld een luchtvaartongeluk 750 slachtoffers kent, zijn 200 ambulances nodig voor vervoer naar ziekenhuizen. Als er vervolgens maar 50 ambulances beschikbaar zijn, dan is de conclusie dat veel slachtoffers via particulier vervoer naar de ziekenhuizen moeten worden gebracht. Burgers zijn dan op burgers aangewezen.

Zelfredzaamheid is een zaak van collectiviteiten. 'Het gaat hier om een basisfeit van menselijk samenleven: mensen zijn fundamenteel interdependent, altijd op soortgenoten aangewezen'⁴. Zelfredzaamheid heeft ook -misschien wel vooral- te maken met sociale netwerken. In haar campagnes beklemtoont de overheid dan ook de verantwoordelijkheid van bedrijven en instellingen zich voor te bereiden op een noodsituatie. Aan burgers raadt zij aan: "Krijgt u het advies om binnen te blijven? Zorg dan dat u zich een aantal dagen thuis kunt redden. Gaat u liever naar familie of vrienden? Tref dan ook vooraf de nodige maatregelen. De keuze voor evacuatie, in de eigen woning blijven of naar een opvangcentrum gaan, maakt u uiteindelijk zelf. Vraag burens, familie, vrienden of collega's of zij u kunnen helpen in zo'n situatie"⁵.

Risicobewustzijn

Bij een ramp of crisissituatie kan de overheid -zeker in het begin- niet alles alleen oplossen. Burgers zijn dan op zichzelf aangewezen en op de hulp die andere burgers kunnen bieden. Dat betekent dat ook burgers zich moeten voorbereiden. Hier wringt de schoen. Burgers lijken meestal het gevoel te hebben dat een ramp of crisis in Nederland niet zal voorkomen en/of

² Bovendien heeft Nederland zich in VN-verband verplicht door de "International Strategy for Disaster Reduction" alsmede de "Childrens' Charter" te ondertekenen.

³ Brief minister van Veiligheid en Justitie, 22 februari 2011, kamerstuk 30821.

⁴ Schuyt, K. (1997). Figuraties van zelfredzaamheid. In K. Schuyt, (red.) Het sociaal tekort. Veertien sociale problemen in Nederland (pp. 184- 193). Amsterdam: de Balie.

⁵ Een noodsituatie? Dit kunt u doen! Informatie en tips voor wie een functiebeperking heeft.

www.nederlandveilig.nl/.

vooral anderen zal treffen. De opgave is daarom het risicobewustzijn van burgers te vergroten, want zonder risicobewustzijn zullen zij niet geneigd zijn zich voor te bereiden.

Het vergroten van het risicobewustzijn, zodat burgers zich voorbereiden, is dan ook een speerpunt van het overheidsbeleid.

Bij het bevorderen van het risicobewustzijn kan het onderwijs een rol spelen. Niet zozeer door een nieuw vak in te voeren, maar door aandacht aan risicobewustzijn te geven in de 'gewone' lessen. Door het pedagogisch thematiseren van mentaliteit, gedrag en verantwoordelijkheid. Ook biedt het maandelijks -bij wijze van oefening- weerklanken van de sirenes een vanzelfsprekend aanknopingspunt voor het aanklaarten van zelfredzaamheid, zoals ook de periodiek verplichte brandoefening op elke school en het gesprek in de klas over het afsteken van vuurwerk rondom de jaarwisseling.

“Gelukkig vormt de leraar nog steeds de spil in de uitwerking van alle onderwijsdoelstellingen en beschikt onze school over een grote groep capabele, bevroegen en hardwerkende docenten die (ook al zijn zij door de veelheid aan aandachtspunten en ontwikkelingen in het onderwijs en het tempo waarin die elkaar afwisselen de vertwijfeling af en toe nabij) ervoor zorgen dat de leerling breed wordt bediend en dat dus ook de relevante thema's veiligheid en zelfredzaamheid op allerlei manieren in het onderwijsaanbod terug komen.”

Bovendien kan risicobewustzijn -gekoppeld aan handelingsperspectieven- een zinvolle invulling zijn van landelijk voorgeschreven maar niet ingevulde kerndoelen in het basis- en voortgezet onderwijs. Het gaat hier om concretisering en lokale toepassing van actief burgerschap, zoals de bedoeling is van de wetgever.

“Bij vakken met een sterke praktijkcomponent is veiligheid natuurlijk nadrukkelijk een item; zo wordt bij scheikunde een traject doorlopen om op verantwoorde wijze met een brander om te leren gaan en adequaat te reageren in geval van brand.”

Burgers bij een crisis- of noodsituatie

Een populair beeld is dat burgers in crisis- of noodsituaties in paniek raken, vooral voor zichzelf zorgen en overal in de weg lopen. Dat blijkt grotendeels een mythe te zijn. Het blijkt dat mensen in noodsituaties juist samenwerken en gericht zijn op het helpen van elkaar. Mensen blijken elkaar te helpen, bijvoorbeeld door elkaar te ondersteunen en te kalmeren met bemoedigende opmerkingen. Burgers wachten niet af maar steken een helpende hand toe. Ze helpen met vervoer, regelen het verkeer, slepen en sjouwen, brengen matrassen, bieden slaapplekken, regelen voedsel en drinken. Het toeval kan daarbij een handje helpen. Bijvoorbeeld als er mensen met een (para)medisch beroep ter plaatse zijn, of als er in de buurt een bouwproject is dat machines, kranen en sterke handen kan leveren.

Vooral in de eerste uren van een noodsituatie is zulke hulp van burgers van levensbelang⁶. Later, als de hulpdiensten zijn opgeschaald, kan er een overaanbod aan burgerlijke hulp ontstaan, die professionele hulpverleners voor de voeten loopt.

In het onderwijs kunnen leerlingen enigszins worden voorbereid op dit soort situaties. Zij kunnen er immers zelf ook in terecht komen. Het onderwijs kan basiskennis over zelfredzaamheid en noodsituaties aanbieden. En werken aan het bewustzijn van de leerlingen over risico's. Als zij er

⁶ Brochure: 'Burgerhulp bij rampen'. Infopunt veiligheid. Uitgave Nederlands Instituut voor Fysieke Veiligheid, 2010

dan thuis over vertellen, worden de ouders als spin-off ook aan het denken gezet en wellicht ook aangespoord tot handelen.

“Ook is er aandacht voor kleinere vormen van onveiligheid, zoals de welbekende vlam in de pan. Niet letterlijk voorkauwen van wat je in zo'n situatie kunt doen, maar zelf bedenken wat je kunt doen staat daarbij centraal. Dit alles natuurlijk binnen de mogelijkheden die van scholieren mogen worden verwacht. Ook maken we via hen verbindingen naar 'achter de voordeur': Hoe zit het met de veiligheid in de woning en de zelfredzaamheid van de overige gezinsleden? Op die manier bereiken we ook de woon- en leefomgeving van de kinderen en pubers. Ook daar is nog veel veiligheid winst te halen.”

Thematiseren van 'zelfredzaamheid in noodsituaties' kan in het onderwijs klein beginnen. In en om het huis, in het verkeer, bij een kleine brand, bij plaatsing van een AED op school. Ter bevordering van risicobewustzijn en perspectieven op handelen.

2.3 Onderwijs in zelfredzaamheid

Basisideeën

Zelfredzaamheid in het onderwijs is gebaseerd op de volgende basisideeën:

- Risicobesef en zelfredzaamheid zijn onderwerpen die expliciet gemaakt worden wanneer ze terloops (aanvankelijk vaak onder een andere naam) aan de orde komen in de klas.
- In de klas kan risicobesef een lokale invulling krijgen; daarbij kan de lokale risicokaart (www.risicokaart.nl) een rol spelen. Meer in het algemeen kan men denken aan het op gang brengen van een gesprek, bijvoorbeeld naar aanleiding van langdurige stroomuitval, uitlaande brand, (terroristische) aanslag, watersnood, overstroming, (dreigende) dijkdoorbraak, evacuatie, groot verkeersongeluk, extreem weer: kou, gladheid, sneeuw of hittegolf, ongeluk bij vervoer of opslag van gevaarlijke stoffen, vuurwerkongeval, kernongeval, ziektegolf, (dreigende) pandemie, problemen met de veiligheid van voedsel.
- We spreken op onze school met elkaar af dat we risicobesef en zelfredzaamheid van burgers regelmatig aan de orde stellen, bijvoorbeeld bij het maandelijkse oefenalarm, bij de jaarlijkse brandoefening, bij het schoolzwemmen, bij de lessen over verkeersveiligheid, bij het oefenen voor het praktisch verkeersexamen.
- We geven op onze school mede vorm aan (het verplichte) burgerschapsonderwijs door aandacht te besteden aan zelfredzaamheid in noodsituaties, als een goed voorbeeld van actief burgerschap. Daarbij haken we aan bij uitwerkingen van de kerndoelen primair en voortgezet onderwijs.
- De school benut haar sociale netwerken ten dienste van haar taak bij zelfredzaamheid en breidt deze, waar nodig, uit.

“Het schoolveiligheidsplan met bijbehorende deelplannen geeft richting aan het handelen van de organisatie om de gewenste veiligheid op fysiek en sociaal terrein te realiseren. Het resultaat wordt geëvalueerd: leerlingen, ouders en leraren worden structureel en periodiek gevraagd hun mening te geven over de veiligheid op school.”

Didactiek

Aandachtspunten voor de didactiek bij zelfredzaamheid:

- Handelingsperspectief voor kinderen bespreekbaar maken: bijvoorbeeld gevaar onderkennen, vluchten en niet opzoeken, helpen als het kan, maar niet in de weg lopen; door klassengesprek, door werken in groepen, als de brandweer op bezoek komt.
- Beginnen bij sociale veiligheid als opstap naar fysieke veiligheid.
- Gebruikmaken van de beschikbare informatiebronnen (zie bijlage 1).
- Voorbeelden laten zien, film vertonen.
- Overdracht van basiskennis van risico's en zelfredzaamheid.

“In de gesprekken met scholen kwam duidelijk naar voren dat zelfredzaamheid iets is wat je niet aanpakt in een lesje of project. Het is een stuk vorming en moet dus voortdurend en in verschillende contexten terugkomen. Lespakketten zijn heel goed om zelfredzaamheid te agenderen maar het zal vervolgens ook op andere manieren terug moeten komen.”

2.4 Te verwachten obstakels

Het kabinet heeft bij monde van de minister van onderwijs laten weten dat 'het onderwijs geen veredeld Postbus51-loket mag worden. Daar zijn anderen voor'. Ze wil dan ook 'die lavastroom aan lesprogramma's die op het onderwijs afkomen beperken'. Het onderwijs moet terug naar de kern. 'Op een school moet geleerd worden. Er zijn de laatste decennia vanuit de samenleving en de Kamer te veel maatschappelijke taken naar de school geschoven, van obesitas tot schuldproblemen. We moeten kiezen: meer uren voor de kernvakken Nederlands, Engels, wiskunde en science'⁷.

Deze heldere positiekeuze van het kabinet zal scholen en leraren, die toch al gereserveerd staan tegenover 'maatschappelijke thema's', sterken in hun weerszin. De inspectie zal -meer nog dan nu het geval is- scholen en leraren aanspreken op hun prestaties bij de kernvakken en zo de (beleefde) ruimte voor nieuwe thema's verkleinen.

Wat rest zijn sterke inhoudelijke argumenten om op school toch aandacht te vragen voor veiligheid, waarvan zelfredzaamheid een belangrijk onderdeel vormt. Aandacht voor risicobesef en zelfredzaamheid kan ook bijdragen aan schoolvakken als ze op een natuurlijke wijze in het onderwijskundig-pedagogisch proces op scholen aan de orde komen.

Bovendien, de kernvakken zijn niet inhoudsloos. Imaginaire voorbeelden kunnen vervangen worden door inhoud die ontleend is aan risicobesef en zelfredzaamheid; aan de hand van (actuele) voorbeelden uit de omgeving van de school. Zo kunnen kernvakken het pedagogisch gesprek over zelfredzaamheid ondersteunen en verdiepen.

“Maar voorop blijft staan dat we in een sterk pedagogisch klimaat onze brede maatschappelijke opdracht gestalte willen geven en leerlingen willen helpen om met zelfvertrouwen, gesterkt door een brede bagage die ze binnen ons aanbod hebben meegekregen, de volgende levensfase tegemoet te treden.”

⁷ Interview in De Volkskrant met minister Marja van Bijsterveldt, 17 december 2010

3. Mogelijke inhoud

3.1 Doelen voor zelfredzaamheid

Hiervoor is het begrip zelfredzaamheid en de rol die het onderwijs daarbij kan vervullen verkend. Daaruit is op te maken dat het bevorderen van risicobewustzijn bij leerlingen de centrale doelstelling is. Het gaat daarbij om het bewust worden van de risico's in de samenleving en de kans om met een noodsituatie geconfronteerd te worden. Dit veronderstelt bepaalde kennis van risico's en noodsituaties die zich in Nederland of in de eigen omgeving voor kunnen doen. Naast dit bewustzijn en de daarbij voorwaardelijke kennis, streeft de overheid ook een bepaald gedrag na bij haar burgers: jezelf enige tijd kunnen redden en het belang van het bijstaan van medeburgers. De hieruit ontstane driedeling is in de opzet van het inhouden-overzicht terug te vinden in de drie aspecten van zelfredzaamheid:

- **Risicobewustzijn**, het besef dat risico's zich overal kunnen voordoen en dat voorbereiding daarop van belang is.
- **Persoonlijk handelen**, het zorgen voor de eigen veiligheid.
- **Sociaal handelen**, het samen zorgen voor de veiligheid en zorgen voor de veiligheid van anderen.

“Veiligheidsmanagement betekent anticiperen op risico's. Elke dag kunnen zich risico's voordoen waar nog niet eerder bij is stilgestaan. Voorvallen die vandaag met een sisser aflopen, kunnen morgen net zo goed een heel andere wending nemen. Als die ervaringen alleen in het hoofd van de betrokkenen blijven zitten, is de kans groot dat anderen opnieuw zelf door schade en schande wijs moeten worden. Daarom is het belangrijk elkaar te informeren over gesignaleerde risico's en ongevallen/incidenten. Daarnaast geeft een goede registratie een realistisch beeld van de werkelijke veiligheid op de school. Zo kunnen we gericht problemen aanpakken.”

Ieder van deze drie aspecten is in het overzicht uitgewerkt in houdings-, vaardigheids- en kennisdoelen. Hieruit ontstaat een raster bestaande uit negen cellen. In deze cellen zijn voorbeeldmatige streefdoelen geplaatst. Bij de uitwerking is gebruikgemaakt van de in Nederland geldende kerndoelen voor de onderwijssectoren primair en voortgezet onderwijs. Daarnaast is geput uit voorbeeldleerplannen voor burgerschap en watereducatie. Burgerschap is een wettelijke opdracht aan scholen, maar de invulling ervan wordt overgelaten aan de school. Watereducatie heeft geen formele status, maar is een initiatief dat voortvloeit uit de overheids campagne 'Nederland leeft met water'. De inventarisatie van kerndoelen en voorbeelddoelen burgerschap en watereducatie is als bijlage opgenomen.

	Risicobewustzijn	Persoonlijk handelen	Sociaal handelen
Houding	<p>De leerling is zich ervan bewust dat noodsituaties zich overal en altijd voor kunnen doen.</p> <p><i>De leerling is oplettend en kritisch over de veiligheidssituatie in de eigen omgeving.</i></p>	<p>De leerling draagt bij aan het voorkomen van noodsituaties door veiligheidsvoorschriften in acht te nemen.</p> <p>De leerling erkent de rol van hulpdiensten en respecteert de wijze waarop hulpverleners hun werk uitvoeren.</p> <p><i>De leerling erkent het nut van regels en procedures ten aanzien van veiligheid.</i></p>	<p>De leerling heeft bij noodsituaties oog voor de veiligheid en noden van een ander.</p> <p>De leerling is bereid deel te nemen aan gesprekken over risico's, het terugdringen van risico's en wat te doen bij noodsituaties.</p>

	Risicobewustzijn	Persoonlijk handelen	Sociaal handelen
Vaardigheid	<p>De leerling kan informatie zoeken over risico's in de eigen omgeving en de mogelijke gevolgen van die risico's.</p> <p><i>De leerling kan (acute) informatie verwerven over noodsituaties door middel van diverse media.</i></p> <p><i>De leerling kan zich een mening vormen over risico's in de eigen omgeving.</i></p>	<p>De leerling kan zichzelf bij noodsituaties zo snel mogelijk in veiligheid brengen.</p> <p>De leerling kan nooduitgangen lokaliseren en instructies opvolgen bij evacuaties.</p> <p>De leerling kan in een noodsituatie alarm geven en kan het noodpakket of delen daarvan lokaliseren in de eigen woning of op school.</p> <p>De leerling kan onderzoek doen naar risico's van bepaalde stoffen (bijvoorbeeld brandbaarheid).</p>	<p>De leerling helpt anderen een veilig heenkomen te zoeken.</p> <p>De leerling tracht in crisissituaties een medemens te ondersteunen, paniek te voorkomen en hulp in te roepen.</p> <p>De leerling kan een bij zijn/haar leeftijd passende vorm van EHBO toepassen.</p> <p>De leerling kan samenwerken met anderen in het bereiken van (veiligheids)doelen.</p>

	Risicobewustzijn	Persoonlijk handelen	Sociaal handelen
Kennis	<p>De leerling is bekend met de begrippen: ramp, natuurramp, terrorisme, milieuramp, noodsituatie, calamiteit, noodtoestand.</p> <p>De leerling kan voorbeelden geven van risico's in de eigen omgeving.</p> <p>De leerling kan voorbeelden noemen van noodsituaties veroorzaakt door natuurlijke en menselijke factoren.</p>	<p>De leerling kan de taak en rol van verschillende hulpdiensten noemen.</p> <p>De leerling kent de noodzaak van nooduitgangen, veiligheidsvoorschriften, evacuatieplannen en het overlevingspakket.</p> <p>De leerling weet dat paniek kan leiden tot verkeerde keuzes.</p>	<p>De leerling heeft zicht op de rol van de overheid ten aanzien van noodsituaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • inzet hulpdiensten; • gebruik (maandelijkse) sirene; • opstellen veiligheidsvoorschriften; • houden van oefeningen; • verstrekken van informatie. <p>De leerling is bekend met de taken en werkwijze van de belangrijkste hulpdiensten.</p> <p>De leerling kan aangeven dat mensen in een samenleving van elkaar afhankelijk zijn, ook ten aanzien van veiligheid.</p> <p>De leerling kan aangeven wat het gevaar is van paniek.</p>

3.2 Zelfredzaamheid in praktijk brengen

“Zo hebben de kinderen toegang tot ruimtes waarin verschillend gereedschap ligt. Ook staat er een grote papiersnijder op een voor kinderen toegankelijke plek. Het is een bewuste keuze om deze mogelijke gevaren toch voor kinderen op toegankelijk manier onder de aandacht te brengen. Juist door kinderen de mogelijkheid te geven om te ontdekken waar zich eventuele risico's kunnen voordoen, kun je ze leren hoe ze hiermee moeten omgaan. Hierdoor leggen we ook een directe link met de wereld om ons heen. Ook hierin kunnen kinderen en volwassenen niet continu beschermd worden tegen mogelijke gevaren. Het gaat erom dat kinderen leren bewust om te gaan met mogelijke risico's en gevaren.”

Rekening houden met ontwikkelingsniveau leerlingen

De in de tabel opgenomen doelen geven een karakterisering van het domein zelfredzaamheid in noodsituaties. De doelen dienen ter inspiratie: diverse factoren bepalen welke doelen op welk moment relevant en bruikbaar zijn. Nagenoeg alle doelen kunnen voor zowel het primair als het voortgezet onderwijs worden uitgewerkt, maar krijgen dan een andere invulling. De cursief gedrukte doelen lenen zich meer voor het voortgezet onderwijs. Factoren die bepalend kunnen zijn voor het realiseren van differentiatie in leerdoelen, zijn:

- **Emotionele ontwikkeling**

Bij jonge kinderen kan aandacht voor grote noodsituaties bedreigend zijn of angsten oproepen. Het ligt voor de hand om bij deze doelgroep te zoeken naar kleinere 'noodsituaties' zoals ongelukjes op het plein of een gebeurtenis thuis. In het geval dat zich een werkelijke noodsituatie voordoet, die door de leerlingen direct wordt ondervonden, zal de leerkracht een andere manier moeten vinden om angst en andere emoties te ondervangen.

- **Fysieke ontwikkeling**
Een aantal doelen hebben een fysieke component. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om het oefenen van een ontruiming of om het toepassen van EHBO. Met name het laatste vraagt fysiek nogal wat van een leerling. Ervaringen van het Oranje Kruis wijzen uit dat reanimatieoefeningen onder de vijftien jaar waarschijnlijk niet haalbaar zijn, maar jongere leerlingen kunnen wel anderen om hulp vragen of een noodnummer bellen. Organisaties zoals het Oranje Kruis en het Rode Kruis hebben voor kinderen aangepaste trainingen voor EHBO.
- **Intellectuele ontwikkeling**
Een groot aantal van de doelen kan worden uitgewerkt voor het niveau van de leerling c.q. het betreffende schooltype en niveau. Meer ontwikkelde leerlingen kunnen complexere informatie aan en met complexere instructies omgaan. Zij kunnen ook beter nadenken over consequenties van keuzes en gedrag op langere termijn.
- **De actualiteit**
Zelfredzaamheid kan als onderwerp geagendeerd worden in de klas of op school. In dat geval kan vooraf bepaald worden welke doelen centraal komen te staan. In veel gevallen zal de actualiteit de aanleiding vormen om in te gaan op zelfredzaamheid. Het kan daarbij gaan om een ongeluk in de pauze, een belevenis van een leerling in het afgelopen weekeinde of een grotere noodsituatie die het nieuws bepaalt.

Aanleidingen vinden en gebruiken

Het aandacht vragen voor zelfredzaamheid in noodsituaties kan worden opgehangen aan relevante aanleidingen. Aanleidingen kunnen klein zijn en dichtbij huis of school gevonden worden, bijvoorbeeld bij het bespreken van kleine ongelukjes in de privésfeer thuis of voorvallen op of rond de school.

Grotere noodsituaties komen de klas binnen via de media zoals een krant in de klas, jongerenkranten zoals 7-days of het school-tv weekjournaal.

Andere aanleidingen zijn de ontruimingsoefening, de maandelijks sirene of een bezoek van brandweer of politie.

De genoemde of andere aanleidingen kunnen leiden tot leervragen bij leerlingen en vormen een goed uitgangspunt voor reflectie op de eigen situatie of zij kunnen dienen als startpunt voor verdere verkenningen van eigen handelingsperspectieven.

De leraar vormt de spil

In dit document is veel gezegd over zelfredzaamheid, noodsituaties, beleid, lesmateriaal en lesdoelen. In alle gevallen vormt de leraar de spil in de uitwerking van zelfredzaamheid. Het gaat daarbij zowel om de voorbereiding in lessituaties, de uitvoering van oefeningen als om de begeleiding in het geval zich werkelijk een noodsituatie voordoet. Het voorbereiden van leraren is daarom van essentieel belang. Het agenderen van zelfredzaamheid in noodsituaties in teamoverleg is daarvoor een startpunt, maar ook het stimuleren en faciliteren van voldoende opgeleide BHV-ers op scholen door besturen, draagt daaraan bij. Dat maakt het onderwerp een schoolbrede aangelegenheid waarover interne communicatie plaatsvindt met personeelsleden, maar waarover ook met ouders gecommuniceerd wordt. Ouders dienen te weten dat de school diverse aspecten van veiligheid van belang acht. Ook kan de school aangeven wat zij in dit verband van ouders verwacht. Daarbij kan gewezen worden op veiligheidssituaties thuis.

“Kennis, reflectie, gelijkwaardigheid, vertrouwen, zelfstandigheid, keuzemogelijkheden en onafhankelijkheid, actief zijn, verantwoordelijkheid nemen voor jezelf en anderen: het zijn natuurlijke bouwstenen voor zelfredzaamheid. Op allerlei manieren reiken we die bouwstenen aan en helpen we ze zelf te maken.”

Bijlage 1 Zelfredzaamheid in noodsituaties, inventarisatie lesmateriaal

Primair onderwijs

[Brááánd!!! Jij, de brandweer en veiligheid \(2010\)](#)

Gratis lespakket voor groep 7 en 8 van het basisonderwijs. Het lespakket bestaat uit een leerlingenboekje, een docentenhandleiding (met kopieerbare werkbladen en extra lessuggesties) en een poster. Op de website www.brandweer.nl/jeugd/billy_brandkraan zijn extra opdrachten te vinden. Met dit lespakket wil de brandweer in Nederland kinderen kennis bijbrengen over wat zij zelf kunnen doen om brand te voorkomen, wat ze moeten doen als brand uitbreekt en wat de taak van de brandweer is. Ook leren kinderen over brandveiligheid op school en thuis (rookmelder, vluchtplan et cetera). Door middel van interactieve opdrachten die de kinderen thuis moeten uitvoeren, worden ook ouders betrokken bij dit onderwerp.
Zorn Uitgeverij BV, www.zorn.nl

[Fire! \(2010\)](#)

Lespakket voor groep 7 en 8 van het basisonderwijs om brand en brandwonden te voorkomen. Het lespakket bestaat uit zeven gratis te downloaden lessen en gratis te downloaden werkvormen, spellen en extra's. Het Magazine Fire! voor de leerlingen en een dvd (Brandwondenportret, uitzending van Het Klokhuis) zijn tegen verzendkosten te bestellen. De zeven lessen behandelen de functies van de huid, brandwonden, eerste hulp bij brandwonden, brand(wonden) voorkomen, spelen met vuur, vuurwerk en het uitvoeren van een veiligheidscheck.

[Download gratis lessen en werkvormen](#)

Nederlandse Brandwonden Stichting, www.brandwonden.nl

[Impact \(2006\)](#)

Musical en aanvullend lesmateriaal als interventiemethode om de veerkracht van leerlingen in groep 8 van het basisonderwijs te versterken. De lessen kunnen in aangepaste vorm ook in groep 6 en 7 worden gegeven. De musical gaat over een dreiging die symbool staat voor alle mogelijke dreigingen waar kinderen mee te maken kunnen krijgen, zoals terrorisme. De musical kan door de hoogste groepen worden opgevoerd, de lagere groepen zijn het publiek. Het aanvullend lesmateriaal bestaat uit tien, gratis te downloaden, lessen over veerkracht. Voorbeelden van titels uit deze serie zijn: *Zelf een probleem aanpakken*, *Als er iets ergs gebeurd is*, *Samen sterk*, *Veerkracht en dreiging*, *Terrorisme*.

[Download materialen](#)

Impact, Landelijk kennis- en adviescentrum psychosociale zorg na rampen,

www.impact-kenniscentrum.nl

[EHBO \(2002-2007\)](#)

Tv-programma en begeleidend materiaal voor leerlingen in groep 7 en 8 van het basisonderwijs waarbij aandacht wordt besteed aan onderwerpen uit de cursus Jeugd Eerste Hulp-A. In acht afleveringen (van 10 minuten) komen de volgende onderwerpen aan de orde: brandwonden,

flauwte en bewusteloosheid, wonden, vergiftiging, botbreuk, verslikking, bloedneus en uitgeslagen tand, verdrinking. Iedere aflevering heeft dezelfde opbouw: het ongeval (nagespeeld door lotusslachtoffers); toelichting lichamelijk letsel (animatie), wat moet je doen? (instructie).

Het begeleidend materiaal bestaat uit een handleiding met achtergrondinformatie en een leerlingenwerkboek met vragen, opdrachten en korte instructie. De acht afleveringen zijn ook op dvd verkrijgbaar. Het materiaal is samengesteld in samenwerking met Het Oranje Kruis. NTR: *Schooltv*, <http://www.schooltv.nl/ehbo>

Eerste Hulp Junior (2004)

Eerste Hulp Junior is bedoeld voor leerlingen in groep 5 en 6 van het basisonderwijs. Het is het eerste deel van een totaalpakket cursussen om jongeren te laten kennismaken met Eerste Hulp ofwel EHBO (Eerste Hulp Bij Ongelukken). In groep 7 en 8 kan de cursus *Jeugd Eerste Hulp A* worden gevolgd. Voor leerlingen van 13 tot en met 15 jaar is er nog de vervolgcursus *Jeugd*.

Eerste Hulp B

In de opzet van het lesmateriaal is het willen en kunnen helpen van anderen of het helpen van jezelf nadrukkelijk opgenomen. Ook het voorkómen van ongelukken komt aan de orde. Enkele onderwerpen: de verbanddoos, wonden, ongelukjes, brandwonden, botbreuken.

De handleiding voor de leerkracht is te downloaden via <http://www.ehbo.nl/junior2.htm#lesmateriaal> *ThiemeMeulenhoff Basisonderwijs*, www.thiememeulenhoff.nl

Jeugd Eerste Hulp A (2010)

Leerstof voor de cursus *Jeugd Eerste Hulp A* voor kinderen in groep 7 en 8. De cursus leidt op tot het diploma *Jeugd Eerste Hulp A* en duurt twintig uur. De uitgave sluit aan op de nieuwe inzichten op het terrein van de eerste hulp en stemt overeen met de meest recente druk van het Oranje Kruis Boekje. De cursus bestaat uit een leerlingenboek en een handleiding voor de docent/instructeur.

Onderwerpen die tijdens de cursus behandeld worden zijn: verband hulpmiddelen, wonden, kleine ongelukjes, vergiftiging, brandwonden, botten en botbreuken, bewusteloosheid, flauwte, stoornissen in de ademhaling, het menselijk lichaam.

Het materiaal is ook te bestellen via de website van het [Oranje Kruis](#).

ThiemeMeulenhoff Basisonderwijs, www.thiememeulenhoff.nl

Veiligheid op de basisschool: Werken aan een school zonder ongelukken (2001)

Deze methode 'Veiligheid op de basisschool' is in 2001 door Consument en Veiligheid ontwikkeld. De map is niet meer verkrijgbaar, maar kan nog wel gedownload worden. De methode is geüpdatet met een cd-rom, die inzoomt op het onderdeel fysieke veiligheid van leerkrachten én leerlingen. De methode is verder aangevuld met een aantal checklists om ook schoolreisjes, spelen op het schoolplein en overblijven veilig te laten verlopen. Ook extra zijn de 40 vragen over brandveiligheid. De methode bevat 19 leskaarten voor onder-, midden- of bovenbouw met kopieerbare verwerkingsbladen, onder andere over ontruiming en onveilige plaatsen.

Consument en Veiligheid, www.veiligheid.nl

[Alles over de ambulance \(2008\)](#)

Gratis lespakket voor leerlingen in groep 5 en 6 van het basisonderwijs.

Het lespakket is ontwikkeld om de bekendheid van leerlingen in het basisonderwijs met de ambulancezorg en het respect voor de zorgverleners te vergroten. Het pakket bestaat uit een korte film, een lesboekje, informatie voor de leerkracht en twee enquêtes. Ook is informatie te vinden op de '[kids-pagina](#)' van de website (onder andere over het bellen van 112).

Het lespakket is te bestellen bij de ambulanceorganisatie in de regio (adressen via de website van Ambulancezorg Nederland).

Ambulancezorg Nederland, www.ambulancezorg.nl

Voortgezet onderwijs

[Klaar voor de ramp? Denk vooruit! \(2010\)](#)

Lesproject voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs bestaande uit een basisles en vier (keuze)lessen. De basisles sluit aan bij de campagne 'Denk vooruit!'. De leerlingen worden zich bewust van verschillende soorten rampen, onderzoeken welke maatregelen de overheid hiertegen neemt, maar ook wat ze zelf kunnen doen. In de vier keuzemodules na de basisles kunnen de leerlingen inzoomen op de gevaren van overstromingen, natuurbranden, griep-pandemie, gevaarlijke stoffen. Elke les bestaat uit een digitaal deel (maximaal 2 lessen) en facultatieve opdrachten.

[Preview basisles en vier \(keuze\)lessen](#)

Codename Future, www.codenamefuture.nl

[Mundo, thema 4 Rampen en plagen \(2006\)](#)

Methode voor het leergebied mens en maatschappij voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De methode bestaat uit 12 thema's die in willekeurige volgorde kunnen worden behandeld. Het is in drie edities verkrijgbaar: lwoo/vmbo-b, vmbo-kgt 1-2 en h/v. Er is een lesboek met bijbehorend themaschrift met opdrachten.

Thema 4 voor leerjaar 1 gaat over rampen en plagen en bestaat uit vier blokken: natuurrampen, menselijke rampen, na de ramp, is een ramp te voorkomen? In het vierde blok wordt onder andere ingegaan op de noodzaak van een goed rampenplan, evacuatie, vluchtroutes in school en risico's op een ramp in de eigen woonplaats. Methodesite:

www.mundo-online.nl

ThiemeMeulenhoff Voortgezet Onderwijs, www.thiememeulenhoff.nl/vo

[Split the Risk \(2008\)](#)

Gratis lespakket waarmee leerlingen in het voortgezet onderwijs leren dat het risico op een ongeluk te verkleinen is door even een seconde (split second) stil te staan. Het lespakket bestaat uit de volgende te downloaden materialen: een persoonlijkheidstest om eigen gedragskenmerken in kaart te brengen, het testlab met proefjes om te ervaren hoe zintuigen, reactie- en inschattingsvermogen in (risicovolle) situaties werken, analysekaarten en informatiekaarten. Een handleiding en dvd met filmpjes kunnen gratis besteld worden.

Ook kan de videogame op www.splittherisk.nl gespeeld worden.

[Download materialen](#)

Consument en Veiligheid, www.veiligheid.nl

[Zwaar weer!, eerste hulp bij natuurrampen \(2006\)](#)

Vakoverstijgend project voor het leergebied mens en natuur voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Het leerlingkatern is in drie edities verkrijgbaar: lwoo/vmbo-b, vmbo-kgt 1-2 en h/v. Leerlingen onderzoeken in groepjes de oorzaken en gevolgen van een aantal natuurrampen (aardbeving, tsunami, vulkaanuitbarsting, orkaan). Ook gaan ze na wat ze het beste kunnen doen als ze zelf te maken krijgen met een natuurramp. De resultaten van het onderzoek worden gepresenteerd in de reisgids 'Eerste hulp bij natuurrampen'. Bij het project hoort een website www.zwaarweer-malmberg.nl die met een inlognaam en wachtwoord toegankelijk is. De website bevat extra informatie voor de leerlingen en de docentenhandleiding.

Malmberg BV VO, Uitgeverij, www.malmberg.nl/vo

[Ik help! \(2007\)](#)

Methode EHBO voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Leerlingen kunnen worden opgeleid voor een regulier EHBO-diploma. De methode bestaat uit een praktijkboek/leerboek (80 pagina's met veel kleurenfoto's) een kopieerboek (met 48 werkbladen) en een handleiding. Aan de orde komen onder andere plaatselijke letsels, verbandleer, kleine- en ernstige letsels.

Stichting Spondi, www.spondi.nl

[Jeugd Eerste Hulp B \(2010\)](#)

Leerstof voor de cursus Jeugd Eerste Hulp B voor jongeren van 13 t/m 15 jaar. De cursus leidt op tot het diploma Jeugd Eerste Hulp B en kan worden gevolgd zonder Jeugd Eerste Hulp A te hebben gevolgd. De stof omvat 24 lessen, die verspreid over één of twee schooljaren kunnen worden gegeven. De cursus wordt verzorgd door de plaatselijke EHBO-vereniging. De uitgave sluit aan op de nieuwe inzichten op het terrein van de eerste hulp en stemt overeen met de meest recente druk van het Oranje Kruis Boekje. Het materiaal bestaat uit een leerlingboek en een handleiding voor de docent/instructeur.

Het leerlingboek bevat een verzameling thema's op het gebied van de Eerste Hulp 'prestaties' waarmee de leerlingen in groepjes aan de gang gaan. Om de vragen en opdrachten te kunnen maken moeten ze actief op zoek naar informatie, via internet, het Oranje Kruis Boekje of elders. De leerlingen presenteren en demonstreren hun bevindingen aan hun klasgenoten.

Het materiaal is ook te bestellen via de website van het [Oranje Kruis](#).

ThiemeMeulenhoff Voortgezet Onderwijs, www.thiememeulenhoff.nl/vo

Lesideeën bij traumatische ervaringen (2005)

Deze lesideeën zijn te gebruiken in het voortgezet onderwijs tijdens de eerste dagen nadat zich op school een calamiteit heeft voorgedaan. De materialen zijn een bewerking van bestaand materiaal uit de VS (Columbine) en KPC Groep. De lessen zijn bedoeld als inspiratiebron en gericht op het verwerken van traumatische ervaringen. De lessen zijn geordend in vier rubrieken: 1. Lesideeën bij verlies, ziekte en dood. 2. Lesideeën bij geweld. 3. Lesideeën bij intimidatie. 4. Overige lesideeën. In rubriek 2 wordt ook aandacht besteed aan (terroristische) aanslagen. In rubriek 4 wordt ingegaan op brand en brandwonden, drugsdealen, wapenbezit en een ramp op afstand. De pdf's van de lessen zijn via onderstaande link te downloaden.

[Lesideeën bij traumatische ervaringen](#). *KPC Groep.*

Bijlage 2 Kerndoel Oriëntatie op jezelf en de wereld

Kerndoel Oriëntatie op jezelf en de wereld Primair onderwijs

Kerndoel Oriëntatie op jezelf en de wereld

Karakteristiek voor dit leergebied is dat leerlingen zich oriënteren op zichzelf, op hoe mensen met elkaar omgaan, hoe ze problemen oplossen en hoe ze zin en betekenis geven aan hun bestaan. Leerlingen oriënteren zich op de natuurlijke omgeving en op verschijnselen die zich daarin voordoen. Leerlingen oriënteren zich ook op de wereld, dichtbij, veraf, toen en nu en maken daarbij gebruik van cultureel erfgoed.

Kinderen zijn nieuwsgierig. Ze zijn voortdurend op zoek om zichzelf en de wereld te leren kennen en te verkennen. Die ontwikkelingsbehoefte is een aangrijpingspunt voor dit leergebied. Tegelijk stelt de samenleving waarin kinderen opgroeien haar eisen. Kinderen vervullen nu en straks taken en rollen, waarop ze via onderwijs worden voorbereid. Het gaat om rollen als consument, als verkeersdeelnemer en als burger in een democratische rechtstaat.

Kennis over en inzicht in belangrijke waarden en normen en weten hoe daarnaar te handelen, zijn voorwaarden voor samenleven. Respect en tolerantie zijn er verschijningsvormen van. Bij het leren kennen van de wijze waarop mensen hun omgeving inrichten, spelen economische, politieke, culturele, technische en sociale aspecten een belangrijke rol. Het gaat daarbij om datgene wat van belang is voor betekenisverlening aan het bestaan, om duurzame ontwikkeling, om (voedsel)veiligheid en gezondheid en om technische verworvenheden. Bij het oriënteren op de natuur gaat het om jezelf, om dieren en planten en natuurverschijnselen. Bij de oriëntatie op de wereld gaat het om de vorming van een wereldbeeld in ruimte en tijd. Leerlingen ontwikkelen een geografisch wereldbeeld aan de hand van gebieden en met behulp van kaartvaardigheden. Ze ontwikkelen een historisch wereldbeeld. Dat betekent dat ze kennis hebben van historische verschijnselen in delen van de wereld en van chronologie. Leerlingen leren hun wereldbeeld (over henzelf en de wereld) aan de hand van actuele onderwerpen voortdurend 'bij de tijd' te brengen.

Waar mogelijk worden onderwijsinhouden over mensen, de natuur en de wereld in samenhang aangeboden. Dit komt het 'begrijpen' door leerlingen ten goede en draagt voorts bij aan vermindering van de overladenheid van het onderwijsprogramma. Ook inhouden uit andere leergebieden worden betrokken op de 'oriëntatie op jezelf en de wereld'. Te denken valt aan het lezen en maken van teksten (begrijpend lezen), het meten en het verwerken van informatie in onder andere tabellen, tijdlijn en grafieken (rekenen/wiskunde) en het gebruik van beelden en beeldend materiaal (kunstzinnige oriëntatie). Onderwijs is er immers vooral op gericht om leerlingen zicht te geven op betekenis en samenhang.

Bron: Kerndoelen primair onderwijs. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag april 2006

Bijlage 3 Domein Mens en Natuur en Mens en Maatschappij

Domein Mens en Natuur en Mens en Maatschappij Voortgezet onderwijs – onderbouw

Domein Mens en Natuur

In dit brede leergebied is het actief leren van leerlingen te typeren vanuit twee verschillende perspectieven. Van kindsbeen af wil de mens zijn omgeving begrijpen en zoekt hij naar verklaringen. Dit element krijgt vorm in de combinatie van onderzoek leren doen met het leren gebruiken en toepassen van achterliggende kennis en informatie. Daarnaast wil de mens de omgeving duurzaam beheersen om nu en in de toekomst in de eigen behoeften te voorzien. Dit krijgt vorm in leren ontwerpen en leren maken van bewuste keuzes.

Deze twee drijfveren spelen ook in de onderliggende vakdisciplines van het leergebied een rol. Het leergebied Mens en natuur omvat elementen uit de vakken biologie, natuurkunde, scheikunde, techniek en verzorging. Het sluit in die visie ook aan bij de kerndoelen Oriëntatie op natuur en techniek van het basisonderwijs. Het leergebied biedt leerlingen een oriëntatie op de levende en nietlevende natuur, techniek en zorg.

Bron: Concretisering van de kerndoelen Mens en Natuur. Kerndoelen voor de onderbouw VO. Slo. Enschede, april 2007.

Domein Mens en Maatschappij

In dit leergebied staat de persoonlijke betrokkenheid van leerlingen centraal: bij zichzelf en bij ontwikkelingen in de wereld, in het verleden en in de maatschappij om hem heen. Leerlingen moeten immers in de toekomst standpunten bepalen en beslissingen nemen over zaken van persoonlijk en van algemeen belang. Het gaat daarom niet alleen om het begrijpen van verschijnselen in de actuele maatschappelijke werkelijkheid (hoe zit het?), maar ook om het waarderen en beoordelen daarvan (wat vind ik ervan?). Leerlingen in de leeftijd van 12 tot 14 jaar breiden hun leefwereld uit, evenals hun persoonlijke betrokkenheid daarbij. Ze doen dat in een wereld die complex is en voortdurend in verandering.

Het leergebied Mens en maatschappij is erop gericht een kader op te bouwen om die wereld beter te begrijpen. Het leergebied sluit daarbij aan bij de kerndoelen Mens en samenleving, Ruimte en Tijd van het leergebied Oriëntatie op jezelf en de wereld, in het basisonderwijs. Het ruimtelijk perspectief biedt een kader door het besef deel uit te maken van gebieden op verschillende schaal: de directe eigen omgeving, Nederland, Europa en de wereld. Het tijdsperspectief helpt de veranderende wereld te begrijpen vanuit een chronologische samenhang. Het maatschappelijk en economisch perspectief doet dat vanuit het gezichtspunt van de burger als producent en consument, en als deelnemer aan de 'civil society'.

Bron: Concretisering van de kerndoelen mens en maatschappij. Kerndoelen voor de onderbouw VO. Slo. Enschede, april 2007.

Bijlage 4 Relevante kerndoelen en de relatie met zelfredzaamheid

Kerndoelen primair onderwijs	Relatie met zelfredzaamheid
34. De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.	Voorkomen van ongelukken en noodsituaties. Zichzelf en anderen in veiligheid brengen.
35. De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.	Redzaam zijn: zelfstandig veilige keuzes maken. Inzicht in consequenties van gedragskeuzes.
36. De leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse staatsinrichting en de rol van de burger.	De staat bewaakt en reguleert de veiligheid met voorschriften, controle en hulpdiensten. In de samenleving hebben burgers een eigen verantwoordelijkheid in het bewaken van hun eigen veiligheid door zich te houden aan regels.
39. De leerlingen leren met zorg omgaan met het milieu.	Natuurrampen kunnen worden veroorzaakt door menselijk gedrag.
40. De leerlingen leren onderzoek doen aan materialen en natuurkundige verschijnselen, zoals licht, geluid, elektriciteit, kracht, magnetisme en temperatuur.	Onderzoeken van het gedrag van stoffen (brandbaarheid), vuur, elektriciteit in het perspectief van risico's.
47. De leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in omgevingen elders (...).	Vergelijken van gebiedsgebonden risico's (kust, rivier, bergen, bossen, industrie, steden).
48. Kinderen leren over de maatregelen die in Nederland genomen worden/ werden om bewoning van door water bedreigde gebieden mogelijk te maken.	Risico's van het leven in deltagebieden en het omgaan daarmee.
Kerndoelen onderbouw voortgezet onderwijs	
28. De leerling leert vragen over onderwerpen uit het brede leergebied om te zetten in onderzoeksvragen, een dergelijk onderzoek over een natuurwetenschappelijk onderwerp uit te voeren en de uitkomsten daarvan te presenteren.	Onderzoeken van het gedrag van stoffen en natuur- en scheikundige processen.

35. De leerling leert over zorg en leert zorgen voor zichzelf, anderen en zijn omgeving, en hoe hij de veiligheid van zichzelf en anderen in verschillende leefsituaties (wonen, leren, werken, uitgaan, verkeer) positief kan beïnvloeden.	Zorgen voor veiligheid voor zichzelf en anderen in het dagelijks leven.
36. De leerling leert betekenisvolle vragen te stellen over maatschappelijke kwesties en verschijnselen, daarover een beargumenteerd standpunt in te nemen en te verdedigen (...).	Maatschappelijke kwesties zoals veiligheidsrisico's verbonden aan menselijke activiteiten en het zich voorbereiden op mogelijke natuurrampen.
38. de leerling leert een eigentijds beeld van de eigen omgeving, Nederland, Europa en de wereld te gebruiken om verschijnselen en ontwikkelingen in hun omgeving te plaatsen.	Internationale aspecten van risico's zoals terrorisme, milieurampen, overstromingen.
44. De leerling leert op hoofdlijnen hoe het Nederlandse politiek bestel als democratie functioneert (...).	Controle door controlerende instanties en media. Ter verantwoording roepen van functionarissen.
57 De leerling leert eenvoudige regelende taken te vervullen die het mogelijk maken, zelfstandig en samen met andere leerlingen bewegingsactiviteiten te beoefenen.	Oefenen van evacuaties, EHBO, samenwerking, tillen.
Burgerschap	
De leerling wil: de openbare ruimten waarin hij verkeert in kwaliteit verhogen a. sociale leefbaarheid: actief solidariteit tonen voor behoeften en noden van anderen; b. fysiekrumtelijke leefbaarheid: het vormgeven aan een nette omgeving (...).	Veiligheid in de openbare ruimte, anderen helpen.
Respecteren en erkennen dat er gezagsdragers zijn die in hun dagelijkse werk verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de leefbaarheid in een democratische samenleving en rechtstaat.	Erkennen van de rol van gezagsdragers en hulpdiensten.
Zich op de hoogte houden van ontwikkelingen en gebeurtenissen in de Nederlandse samenleving in de eigen omgeving, regio en landelijk.	Ontwikkelingen die risico's met zich meebrengen.
De leerling kan een bijdrage leveren aan het maken en uitvoeren van formele en informele afspraken, regels en procedures.	Afspraken maken over handelen in crisissituaties.

De leerling kan initiatieven nemen en organisatorische taken uitvoeren op het gebied van leefbaarheid in de klas, in de school en buiten de school.	Initiatieven nemen om de veiligheid te vergroten.
De leerling wil zich medeverantwoordelijk voelen voor de ontplooiing en het welzijn van anderen. Te denken valt aan: - opkomen voor de veiligheid van anderen (...).	Opkomen voor de veiligheid van anderen. Anderen niet in gevaar brengen als gevolg van eigen gedrag.
De leerling wil met anderen samenwerken ongeacht hun groepsidentiteit.	Samenwerking om een veilig heenkomen te zoeken.
Watereducatie	
Jongeren zijn zich bewust van het leven in een delta.	Risicobewustzijn: overstromingsgevaar.
Het belang van nieuwe beleidsmaatregelen op het gebied van waterveiligheid en bescherming ten gevolge van klimaatverandering en de verwachte stijging van de zeespiegel.	Bescherming tegen overstroming van rivieren en de zee.
Het belang van snel en adequaat handelende instanties en burgers bij watersnoden.	Gedrag van burgers en leerlingen bij watersnoden.

Bijlage 5 Verslag van een serie gesprekken met scholen en veiligheidsregio's over veiligheid en zelfredzaamheid op school

Irma Boddenkamp, Codename Future

Pilot

basisvisie zelfredzaamheid in noodsituaties voor het onderwijs

Inleiding:

Codename Future heeft opdracht gekregen van Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) om de Basisvisie zelfredzaamheid in noodsituaties voor het onderwijs te 'testen' op scholen.

De overheid kan het bij een crisis of noodsituatie niet alleen af. De impact van een noodsituatie kan in veel gevallen verkleind worden wanneer de slachtoffers in staat zijn zichzelf te redden in afwachting van hulp van buitenaf (die soms langere tijd op zich kan laten wachten). SLO heeft een basisvisie ontwikkeld: "zelfredzaamheid in noodsituaties" voor het onderwijs (sept. 2011).

De basisvisie alleen is echter vrij abstract voor scholen. Hoe geef je hier invulling aan? In dit stuk beschrijven twee scholen voor basisonderwijs en twee scholen voor voortgezet onderwijs hoe zij hier invulling aan (willen) geven.

Bij alle vier de scholen is de basisvisie door zowel betrokken docenten (zorgcoördinator, veiligheidscoördinator) als door de directie onder de loep genomen. In de gesprekken kwam duidelijk naar voren dat zelfredzaamheid iets is wat je niet aanpakt in een lesje of project. Het is een stuk vorming en moet dus voortdurend en in verschillende contexten terug komen. Lespakketten zijn heel

goed om zelfredzaamheid te agenderen, maar het zal vervolgens ook op andere manieren terug moeten komen. Alle vier de scholen vonden het waardevol om er aan de hand van de basisvisie manier met elkaar over te praten en hun eigen aanpak onder de loep te nemen.

Ik heb ervoor gekozen de scholen hun eigen verhaal te laten vertellen. Hun eigen visie op de basisvisie zelfredzaamheid in noodsituaties voor het onderwijs. Hun eigen bespiegelingen.

Hieronder volgen vier bespiegelingen van scholen en daaronder vier reacties van veiligheidsregio's (brandweer) op de basisvisie zelfredzaamheid in noodsituaties voor het onderwijs.

Doel is andere scholen en veiligheidsregio's te inspireren deze basisvisie te omarmen.

Dongemond college, Raamsdonksveer (voortgezet onderwijs)

Basisvisie zelfredzaamheid: bespiegelingen vanuit het Dongemond college

De "basisvisie zelfredzaamheid in noodsituaties" van het SLO (2011) spreekt de wenselijkheid uit van aandacht voor risicobewustzijn en handelingsperspectieven (weten wat te doen in noodsituaties) in het onderwijs. Het wordt van belang geacht dat door die aandacht op scholen er bij leerlingen een basis (van kennis, vaardigheden en houding) wordt gelegd voor 'zelfredzaamheid', het adequaat optreden in noodsituaties om zonder hulp van buitenaf zichzelf en anderen in veiligheid te brengen.

Hoe gaan we op het Dongemond college nu met dit gegeven om en wat willen we hiermee bereiken? Zoals SLO zelf al constateert, is zelfredzaamheid op zichzelf geen expliciet thema waaraan beleid en (leer)activiteiten worden opgehangen. Het dichtst bij ligt dan het thema veiligheid dat wel nadrukkelijk leeft binnen de school.

Veiligheid is een belangrijk ijkpunt voor ouders bij de schoolkeuze van hun kind. Beeldvorming en gevoelsmatige aspecten spelen hierbij een belangrijke rol. Het Dongemond college werkt er hard aan om een veilige school te zijn en ook als zodanig bekend te staan; dit in de eerste plaats vanuit de overtuiging dat een veilige leef- en leeromgeving een essentiële voorwaarde is om een kind maximale ontplooiingskansen te kunnen bieden. Daarbij gaat het om veel meer dan het hebben van een pestprotocol en het regelmatig houden van ontruimingsoefeningen, al zijn dit beslist belangrijke aspecten van het fenomeen veiligheid. Het Dongemond college fungeert als een minisamenleving voor onze kinderen die in verschillende fasen van hun ontwikkeling gesteund moeten worden bij het verkennen van sociale en morele grenzen; als zodanig is de school een speelveld waarvan de grenzen duidelijk moeten zijn en waarbinnen consequent met grensoverschrijdend gedrag moet worden omgesprongen. Onder meer daarom hanteren we duidelijke gedragsregels, onderhouden we korte lijntjes met de wijkagenten en schoolmaatschappelijk werk in het ZAT (ZorgAdviesTeam), hebben we een lesprogramma digipesten, enzovoort.

Het Dongemond college vindt nadrukkelijk dat de taakstelling van een school voor voortgezet onderwijs verder moet gaan dan leerlingen klaarstomen voor de examens en aan een diploma helpen; wij willen een wezenlijke bijdrage leveren aan de voorbereiding van onze leerlingen op maatschappelijk functioneren. In onze huidige, veeleisende samenleving is dat een enorm brede opdracht die veel meer omvat dan het aanbrenge van een degelijke kennisbasis. Voortgestuwd door tendensen als transparantie, verantwoording, mondigheid en maatwerk kunnen de ogen simpelweg niet gesloten worden voor de breedte van onze maatschappelijke opdracht (als we dat al zouden willen). Zonder af te willen dingen op het belang van bijvoorbeeld reken- en

taalvaardigheden, is de huidige focus op leerprestaties en opbrengstgerichtheid in engere zin niet direct stimulerend voor een accent op de breedte van onze maatschappelijke opdracht. De (regel)druk vanuit de overheid met de inspectie als 'waakhond' kan gemakkelijk tot ongewenste verenging van het blikveld leiden, al moet gezegd dat de onderwijsinspecteur voor het Dongemond college vooral een waardevolle sparringpartner is geweest. Wellicht overbodig te noemen dat de 'bezuinigings-tsunami' die het onderwijs nu overspoelt ook niet bevordert dat de scholen alle aspecten van hun brede maatschappelijk opdracht voldoende aandacht kunnen geven. Gelukkig vormt de leraar nog steeds de spil in de uitwerking van alle onderwijsdoelstellingen en beschikt onze school over een grote groep capabele, bevlogen en hardwerkende docenten die (ook al zijn zij door de veelheid aan aandachtspunten en ontwikkelingen in het onderwijs en het tempo waarin die elkaar afwisselen, de vertwijfeling af en toe nabij) ervoor zorgen dat de leerling breed wordt bediend en dat dus ook de relevante thema's veiligheid en zelfredzaamheid op allerlei manieren in het onderwijsaanbod terug komen. De huidige tendens om leerlingen in toenemende mate zelf verantwoordelijkheid te geven in hun leerproces, mag in het kader van zelfredzaamheid ook als waardevol worden gezien. Het schoolmanagement blijft leraren daarbij steunen, al moet soms een schild worden gevormd tegen de regulatieve en normatieve druk vanuit de omgeving die veelal niet bevordert dat de aandacht naar dergelijke thema's uit kan gaan. Verdere bezuinigingen in het onderwijs zullen zeker invloed hebben op de wijze waarop en de mate waarin wij als school aandacht kunnen besteden aan het versterken van de zelfredzaamheid van onze leerlingen.

Het Dongemond college besteedt veel aandacht aan het sociale aspect van veiligheid door het pedagogisch klimaat als een van zijn belangrijkste speerpunten naar voren te schuiven. Dat begint al bij de overgang van het primair naar het voortgezet onderwijs waar in de vorm van een 'warme overdracht' een medewerker van onze school in overleg met de docent groep 8 een veilige instroom in het voortgezet onderwijs voorbereidt. Daarnaast wordt er actief beleid op gezet om als relatief grote school (ca. 2200 leerlingen) in kleine eenheden, verdeeld over een aantal kleinere gebouwen met zo veel mogelijk eigen personeel toch kleinschalig te blijven werken; leerlingen mogen beslist geen nummer zijn. Het werken in teams, waarbij een werkbaar aantal docenten samen een afgebakende groep leerlingen bedient, moet die kleinschaligheid versterken al is het soms moeilijk dit op juiste wijze uit te dragen. Die sociale veiligheid, het oog voor de individuele leerling, is ook duidelijk terug te zien in een brede zorgstructuur (met zorgcoördinatoren, een orthopedagoog, leerlingbegeleiders en remedial teachers) waarin op allerlei terreinen zowel algemene als specialistische zorg geboden wordt, maar die er vanuit een coachende insteek wel steeds op gericht is dat uiteindelijk een leerling zelfstandig de uitdagingen van de huidige samenleving aan

kan gaan. Zo zijn er begeleidingsprogramma's voor leerlingen op het gebied van sociale vaardigheden en faalangst. Wat voor veel terreinen binnen ons onderwijs geldt, is ook hier aan de orde: er staat veel op papier en er is veel mogelijk, maar het zijn de mensen die het verschil maken.

Dat sterke pedagogisch klimaat zit niet alleen in die zorgstructuur, maar in de 'haarvaten' van de gehele school en is als zodanig merkbaar in het geheel van interacties met onze leerlingen. Daarbij wordt ingespeeld op maatschappelijke ontwikkelingen als de opkomst van de sociale media met alle valkuilen die dat met zich meebrengt: een interne mediacoach zorgt voor een aanbod van voorlichting en lessen zodat leerlingen, met betrokkenheid van ouders, hiermee om leren gaan.

We hechten er veel waarde aan dat leerlingen ook elkaar ondersteunen, waarbij we een dubbele doelstelling hanteren: hulp voor de ene leerling en ontwikkelingskansen voor de ander. Dat komt onder meer tot uiting in het succesvolle 'lentorenproject' waarin leerlingen die heel sterk zijn in een bepaald vak worden begeleid en geschoold om andere leerlingen voor dit vak bijles te geven. Ook in de leerlingenzorg zoeken we naar dergelijke vormen en worden de eerste stappen gezet om leerlingen een training aan te bieden om te kunnen bemiddelen in kleinere conflicten tussen andere leerlingen. Wat al langer gemeengoed is, is dat leerlingen als 'buddy' fungeren voor medeleerlingen met een zorgbehoefte.

Leerlingen worden heden ten dage blootgesteld aan een veelheid aan prikkels en mogelijkheden waarmee ze op een juiste wijze om moeten leren gaan. Het aantal keuzes dat gemaakt moet worden, neem alleen al het aantal vervolgopleidingen waaruit gekozen kan worden, is enorm en kan (zo is wetenschappelijk aangetoond) verlamdend werken; de toename aan psychisch leed is deels hierop terug te voeren. Het Dongemond college rekent het tot de brede maatschappelijke opdracht van de school om leerlingen hierbij te ondersteunen, in nauwe samenwerking met de ouders. Zo is ons programma LOB (loopbaanoriëntatie) niet zuiver gericht op wat er inhoudelijk zoal gekozen kan worden, maar vooral op het proces van kiezen: hoe kom je tot een verantwoorde keuze en welke stappen zijn daarbij van belang. Een dergelijke aanpak bevordert de zelfredzaamheid op de lange termijn in een tijdperk waarin de keuzemogelijkheden schier oneindig zijn en er voortdurend keuzes moeten worden gemaakt.

Het aanbod dat aansluit bij het thema zelfredzaamheid is met de teloorgang van de basisvorming wel wat geslonken. Binnen de vakken verzorging en techniek, die voor het vmbo nog steeds op onze lessentabel staan, worden leerlingen natuurlijk prachtig voorbereid op een veelheid aan problemen die ze in het dagelijks leven tegen kunnen komen. Binnen het havo-vwo zijn deze vakken verdwenen om ruimte te maken voor andere accenten. Er is wel bewaakt dat bepaalde doelstellingen in ander vakken aandacht krijgen, zoals de meer sociaal-emotionele aspecten van seksualiteit

binnen het vak biologie zijn ondergebracht. Bij vakken met een sterke praktijkcomponent is veiligheid natuurlijk nadrukkelijk een item; zo wordt bij scheikunde een traject doorlopen om op verantwoorde wijze met een brander om te leren gaan en adequaat te reageren in geval van brand.

In de lessen lichamelijke opvoeding en BSM (Bewegen, Sport en Maatschappij), dat wij aanbieden in havo 4 en havo 5, wordt aandacht besteed aan zelfverdediging, met name van de meisjes. Al zou het niet nodig moeten zijn, ook dit beantwoordt aan een behoefte vanuit de samenleving als het om zelfredzaamheid gaat. Het bewegingsonderwijs in het algemeen richt zich er bij ons op het zelfvertrouwen van leerlingen te versterken. Het expressievak Dans, dat bij ons een plek heeft in diverse brugklassen, hanteert eveneens als een hoofddoelstelling leerlingen te leren werken met hun fysieke mogelijkheden en beperkingen. Onze bewegings- en expressievakken dragen bij aan de persoonlijkheidsvorming van onze leerlingen door hen om te leren gaan met hun (veranderend) lichaam, van hen te vragen dat zij zich durven presenteren en dat zij hun angst hiervoor overwinnen.

In het vak BSM is in het curriculum een cursus EHBO (verzorgd door gecertificeerde externe deskundigen) geïntegreerd. In dit vak staat bovendien het zelf organiseren van activiteiten, met alles wat daarbij komt kijken, centraal. EHBO heeft binnen het vmbo ook een nadrukkelijke plek binnen de richting zorg en welzijn.

Wat in termen van zelfwerkzaamheid ook een enorme meerwaarde heeft gebracht, is de introductie van het Technasium. Zoals binnen dit concept leerlingen de blik naar buiten richten, contacten leggen en onderhouden met bedrijven en externe instanties als integraal onderdeel van de projecten waaraan ze werken, sluit geweldig aan bij de uitdagingen die hen later te wachten staan. Elk technasiumproject is 'opgehangen' aan een specifiek beroep, de opdracht wordt door de opdrachtgevers zelf (meestal op locatie) geïntroduceerd, maar ook mede begeleid en beoordeeld en er is een nauwe samenwerking met het hoger onderwijs; hierdoor zijn technasiumleerlingen beter toegerust bewuste vervolgkeuzes te maken, maar doen ze ook een schat aan inzichten en vaardigheden op die niet vanzelfsprekend in het reguliere aanbod aan de orde komen. Ook binnen het vmbo (het Technasium is gericht op havo-vwo) worden voorbereidingen getroffen een dergelijke onderwijsvorm te introduceren.

Veiligheid en zelfredzaamheid komt natuurlijk ook terug binnen de eisen die aan burgerschapsvorming worden gesteld. Wij stellen er als school een eer in om verder te gaan dan het opstellen van een beleidsstuk, waar de inspectie vooral naar kijkt, maar op degelijke wijze vorm en inhoud te geven aan dit fenomeen. De verplichte maatschappelijke stage biedt hierbij kansen om leerlingen op dit vlak iets te bieden en die kansen grijpen we in nauwe samenwerking met de gemeente en lokale instellingen met beide handen aan.

Naast het aanbod aan vakken, maar wel met oog voor de kansen dit aan het curriculum te koppelen, heeft het Dongemond college een breed palet aan activiteiten dat zich richt op aspecten van veiligheid en zelfredzaamheid.

In de onderbouw (klas 1 en 2) loopt er jaarlijks een project dat uitmondt in een presentatie met een wedstrijdement waarin leerlingen bezig zijn met de risico's van gokken, alcohol en drugs. Leren nee te zeggen, ook al is er sociale druk, krijgt hier bijvoorbeeld veel aandacht. Aan dit project is ook een thema-avond voor ouders verbonden. In de onderbouw worden in de mentorlessen allerlei modules gericht op zelfredzaamheid aangeboden, bijv. over gedrag in het verkeer; ook worden er in dit leerjaar jaarlijks door externe deskundigen gastlessen verzorgd over eetstoornissen en onbedoelde zwangerschappen.

In de brugklassen wordt veel aandacht besteed aan gedrag en omgangsvormen. In de brugklassen vmbo wordt in dit kader het project 'Respect' aangeboden en binnen havo-vwo maakt het project 'Behave' deel uit van het schooleigen vak Projectband waarbinnen allerlei maatschappelijk getinte projecten in een elektronische leeromgeving worden aangeboden. Specifiek is het antidiscriminatie project dat wordt afgesloten met een rap avond waarin leerlingen op een professioneel ingericht podium zelf ontworpen rap acts presenteren aan hun familie.

Op het gebied van de fysieke veiligheid zijn er uiteraard duidelijke gedragsregels en noodplannen. Er is een draaiboek voor crisissituaties en in de schoolgids zijn veiligheidsmaatregelen vastgelegd als kluisjescontroles die we in samenwerking met de lokale politie regelmatig uitvoeren als preventiemaatregel. Veel van dit soort zaken staan vermeld in een veiligheidsplan dat gekoppeld is aan een regionaal convenant.

Maar voorop blijft staan dat we in een sterk pedagogisch klimaat onze brede maatschappelijke opdracht gestalte willen geven en leerlingen willen helpen om met zelfvertrouwen, gesterkt door een brede bagage die ze binnen ons aanbod hebben meegekregen, de volgende levensfase tegemoet te treden. In dit stuk is gepoogd inzichtelijk te maken op welke wijze het Dongemond college aan die bagage werkt, zonder hierbij volledigheid na te streven. Het succes van onze unit Made (beste vmbo-school volgens het scholenonderzoek van 'Elsevier', editie 2012) bewijst dat aandacht voor opvoedkundig handelen en een sterk pedagogisch klimaat waarin leerlingen zich gekend en gewaardeerd voelen een uitstekende basis vormen voor goede opbrengsten.

Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat leerlingen die in veiligheid leren tot betere prestaties komen; een veilige werk- en leeromgeving is een onmisbare randvoorwaarde voor goed onderwijs. We hopen dat ons verhaal een bijdrage kan leveren aan de inspanningen van scholen om in onrustige tijden voor het onderwijs de focus te houden op belangrijke aspecten in onze centrale opdracht en leerlingen zo goed mogelijk voor te bereiden op wat na het voortgezet onderwijs volgt.

Maurice van de Lisdonk,
unitdirecteur havo-vwo,
Dongemond college

De Werkplaats Kindergemeenschap, Bilthoven (voortgezet onderwijs)

Basisvisie zelfredzaamheid De Werkplaats Kindergemeenschap VO
februari 2012

Uit de visie van De Werkplaats Kindergemeenschap, school voor vmbo-t, havo en vwo.

Op De Werkplaats Kindergemeenschap gaan wij, zowel werkers (zo noemen we onze leerlingen) als medewerkers (schoolleiding, Op en OOP), respectvol met elkaar en de ruimte om. Samen zijn wij verantwoordelijk voor een veilige leef- en leerontwikkeling van elk lid van de gemeenschap. Wij leren en leven op basis van gelijkwaardigheid waarbij ieder zijn/haar verantwoordelijkheid kent, neemt en de ander ook op die verantwoordelijkheid wijst. Wij gunnen ieder in vrijheid zijn eigen mening zolang hij of zij daarmee een ander niet kwetst op grond van ras, geloof of afkomst. Wij zijn een gemeenschap met een hoofd (wijsheid), met een hart (gevoel en betrokkenheid) en met handen (daadkracht en creativiteit).

Kennis, reflectie, gelijkwaardigheid, vertrouwen, zelfstandigheid, keuzemogelijkheden en onafhankelijkheid, actief zijn, verantwoordelijkheid nemen voor jezelf en anderen: het zijn natuurlijke bouwstenen voor zelfredzaamheid. Op allerlei manieren reiken we die bouwstenen aan en helpen ze zelf te maken. Misschien gaat het op De Werkplaats wel om "redzaamheid" in plaats van om zelfredzaamheid, omdat onze blik ook steeds gericht is op anderen!

In deze basisvisie wordt zelfredzaamheid bekeken vanuit verschillende onderdelen van ons onderwijs:

- vakken en leergebieden;
- het mentoraat;
- De Gezonde School;
- vaardighedenonderwijs;
- LOB;
- maatschappelijke stages en internationalisering
- extra uitdaging en zelfontplooiing;
- schoolveiligheidsplan

Zelfredzaamheid binnen enkele vakken en leergebieden

Gym: in het bewegingsonderwijs staat plezier in sport voorop. Ook het belang van een goede lichamelijke conditie voor je gezondheid is een doel dat de gymmedewerkers bij herhaling onder de aandacht brengen.

Vanaf klas 3 wordt er ook kennis gemaakt met sporten buiten de eigen sportlocatie (vechtsporten, sporten op de sportschool etc) om te bevorderen dat ook de oudere pubers en schoolverlaters blijven sporten door bewust te kiezen voor een sport die bij ze past. Ook in

het WP Extra aanbod (zie verderop in dit artikel) zijn vaak bijzondere sporten opgenomen.

Het bewust maken van werkers van risico's bij een oefening en weten wat ze (niet) moeten doen als er iets mis gaat krijgt in gymlessen vanzelfsprekende

preventieve aandacht. De verantwoordelijkheid die werkers voor elkaar hebben door bijvoorbeeld te helpen "vangen" hoort daar natuurlijk bij net als het ruimte geven aan hulpverlening bij een calamiteit.

Techniek: Bij techniek en de andere praktische vakken worden de eerste lessen gebruikt om de werkers te wijzen op de verschillende materialen en hoe deze te gebruiken: veiligheid en het daar bijhorende gedrag. Ook wordt het belang geleerd van een opgeruimde werkplek voor veiligheid.

De uitleg over materialen is niet alleen bedoeld om kennis in de les toe te passen maar ook om de werkers inzicht te geven in de verschillende materialen en bewerkingen. De eigenschappen, veiligheidsrisico's en veiligheidsmaatregelen worden zo uitgelegd dat de werkers begrijpen dat die veiligheidsmaatregelen altijd nodig zijn, waar en wanneer dan ook, op school en daarbuiten.

Mens en Natuur (biologie, natuurkunde, scheikunde, NLT): De lesgevend medewerkers en Toa's laten de werkers telkens weer reflecteren over wat er wel en niet kan om de veiligheid van zichzelf, anderen en de omgeving te waarborgen. Er zijn vanzelfsprekende procedures, voorschriften die gevolgd worden.

Een medewerker kan het feit dat er practicum gaat plaatsvinden onderstrepen door de lesgroep al op de gang in laboratoriumjas op te wachten. Dat is een duidelijk signaal. In het lokaal moet er, als er iets mis gaat of dreigt te gaan, in no time alle aandacht zijn van de klas, van iedereen. Is die concentratie er niet voldoende om de veiligheid te waarborgen? Dan wordt een practicum afgebroken en krijgen werkers precies te horen waarom dat nodig was. Wanneer er in interactie tussen werkers een veiligheidsrisico is of dreigt te ontstaan, zal de medewerker een werker op de gang zetten om daar later met hem op terug te komen.

De tijd nemen voor veiligheidsaspecten van practica is belangrijk voor risicobewustzijn van werkers, met een zichtbare, expliciete voorbeeldrol van de medewerkers. Hoe werkt het hier in dit lokaal? Wat zijn de spelregels hier en nu? Hoe belangrijk is precisie bij dit practicum? Wat moet ik dragen of doen ter preventie van verwonding, besmetting, brandgevaar? Ook het ingaan op vragen van werkers vanuit de eigen leefsituatie of de actualiteit kan een kapstok zijn om kennis te vergroten, reflectie te bevorderen en actiebereidheid te versterken. Herhaling is van groot belang, het steeds opnieuw vraagtekens (laten) zetten bij wat een veilige aanpak is in plaats van aan te nemen "dat ze het nu wel weten". Bij examenopdrachten van bijvoorbeeld scheikunde laat het plan van aanpak dat werkers maken zien wanneer en waarom ze welke

stappen menen te moeten zetten. Een Toa neemt tevoren met werkers door wat de risico's zijn van de stoffen waarmee gewerkt wordt: hij stelt vragen, houdt een spiegel voor met het oog op dat veiligheidsrisico en geeft zo nodig de opdracht om zich eerst verder te informeren of geeft benodigde informatie t.b.v. de veiligheid. Werkers leren de verantwoordelijkheid te nemen om voor hun veiligheid beschermende kleding, veiligheidsbril, soms ook handschoenen of een masker te gebruiken.

De sectie heeft als ambitie een practicumvaardigheidsbewijs te ontwikkelen. Daarmee zouden in de leerlijn onderzoek doen, het veiligheidsbewustzijn en de handelingsbereidheid een belangrijke impuls krijgen.

Mens en Maatschappij (o.a. geschiedenis, aardrijkskunde, economie, maatschappijleer): In het licht van vergroting van de zelfredzaamheid draait het bij deze vakken om kennis over en inzicht in: de waarde van historisch besef; het ontstaan en escaleren van conflicten; aard en mogelijke gevolgen van populisme; risicobeleving in bredere zin.

Bij het vak economie gaat het vooral om kennis over en inzicht in: financiële redzaamheid; omgaan met geld, sparen, lenen en beleggen; werking, kosten en nut van de collectieve sector; belastingmoraal; filosofie van de inkomensoverdrachten; gemeenschappelijkheid en tegenstellingen in belangen van de verschillende generaties.

Er zijn vijf bijzondere lesweken per schooljaar waarbij in de onderbouw vooral projectmatig wordt gewerkt en vele excursies zijn opgenomen. Een eerste voorbeeld van een project in de onderbouw binnen de mens- en maatschappijvakken is het drie geloven project in klas 1 met o.a. bezoek aan en voorlichting in een kerk, moskee en synagoge en het denken over het Palestijns-Israëlijs conflict en wat dat oproept hier en nu bij onze werkers. Aandacht voor religie, voor elkaars leefregels, voor ontsporing zoals radicalisering zijn hier vanzelfsprekende ingrediënten die niet uit de leerboeken komen maar die ervaren worden.

Een tweede voorbeeld van een actieve omgang met de lesstof is het klimaatproject waarbij tweedeklassers informatie krijgen en moeten zoeken en schiften over Nederland met een stijgende zeespiegel en risico van overstroming vanuit het achterland.

Een derde voorbeeld is een microkredietproject in klas 1 waarbij een groepje werkers met €10,= krediet in één dag winst maakt voor een goed doel. Dit vraagt om creatieve en actieve plannen en om een actieve houding: om winst te kunnen maken moet je je samenwerkend en zelfstandig richten op de wereld buiten school. Het laatste voorbeeld is "Aktualiteit", een wekelijks terugkerende prijsvraag over steeds drie fysisch of sociaal geografische nieuwsfeiten waarmee niet alleen de kennis toeneemt, maar waarmee vooral de nieuwsgierigheid en een actieve houding worden geprikkeld..

Zelfredzaamheid ook buiten vakken en leergebieden

Gezondheidsonderwijs: De Gezonde School

Gezondheidsonderwijs, waarom?

Schoolgaan bereidt je voor op het leven in de samenleving.

Daarvoor moet je leren leren, leren kiezen en leren leven.

Veel scholen zijn gericht op het aanleren van de kennis die je in staat stelt een opleiding te volgen waarmee je een baan zult krijgen die je in staat stelt middelen te verdienen die je nodig hebt om die toestand te bereiken en te handhaven en die je gelukkig maakt. Dit alles gaat uit van wat je kan. Maar de persoon die dit alles moet kunnen is een mens. Kunnen leren en kunnen werken is nog niet kunnen leven.

Wij zijn van mening dat een gezond levend kind zich beter ontplooit en dus meer uit zijn schoolopleiding haalt dan een ongezond levend kind. 'Gezond maakt slim' is geen loze term maar een ervaringsfeit. Leerlingen die, om welke reden dan ook, ongezond gedrag vertonen zijn kwetsbaarder, zullen vaker verzuimen, presteren onder niveau, zullen eerder uitvallen.

Er zijn tal van gezonde gedragingen waarvan we bijna vanzelfsprekend verwachten dat opgroeiende kinderen dat laten zien. Maat houden bijvoorbeeld of opkomen voor jezelf, rekening houden met een ander, samenwerken en het zelfvertrouwen hebben om te zeggen: ik vind dat dit of dat zo moet.

Maar we weten ook dat dat veel moeilijker gedaan is dan gezegd.

Kan een kind 'nee' zeggen in situaties waarin de groepsdruk zo groot is dat het moeilijk is om 'nee' te zeggen, nee, ik wil geen sigaret, nee, ik hoef geen pil, nee, ik vrij nu niet met jou want ik ben daar niet aan toe. Of ja, ik kom op voor jou want ik wil niet dat jij gepest wordt, ja, ik neem het voortouw als het gaat om zeggen: nee.. jongens... kom op.

De Werkplaats wil naast de gewone onderwijstaak kinderen samen laten leren, kinderen bewustzijn helpen ontwikkelen, kinderen in de sociale situatie van hun groep leren zichzelf te blijven door goed met elkaar om te gaan en respect voor elkaar en ons te ontwikkelen. Dit alles laat natuurlijk onverlet dat sommige kinderen de wind tegen hebben en mogelijk kampen met problemen waar school weinig invloed op heeft. Ook voor die kinderen echter zal een school die de gezondheid van haar leerlingen belangrijk vindt meer begeleiding bieden en de kansen op een passende schoolloopbaan vergroten.

Het programma Gezond maakt Slim

Daarom hebben wij, samen met leerlingen, ouders, experts van Centrum Maliebaan, Trimbos Instituut Altrecht, GGD Midden Nederland en het Julius Centrum van de Universiteit van Utrecht een onderwijsprogramma samengesteld dat leert kiezen voor gezond gedrag, dat leert:

sociaal weerbaar te zijn en sociaal weerloos te zijn; wat je moet doen als iemand gepest wordt of je zelf gepest wordt; wat de werking is van alcohol en drugs en wat de gevaren zijn; dat roken niet moet; wat gezond eten is, gezond gewicht is, gezond bewegen is; wat je moet weten van sex en je lichaam en communiceren daarover; mediawijsheid ("wat kan een ander allemaal over jou te weten komen op internet?"); anderen voorlichten over gezond gedrag; omgaan met kansen en risico's van de digitale leeromgeving; bronnen gebruiken; hoe je veilig aan het verkeer deelneemt; veilig omgaan met vuurwerk.

In wekelijkse blokken van 80 minuten besteden wij hier aandacht aan in leerjaar 1 t/m 3. Mentoren voeren het programma uit, worden hiertoe geschoold en soms bijgestaan door experts. De programmaonderdelen zijn in samenspraak met de deskundigen over de jaren verdeeld. Het programma is in ontwikkeling. De ervaring leert dat ouders en experts soms nieuwe bijdragen leveren die eventueel in het programma worden ingebouwd.

Vaardighedenonderwijs: de ontwikkeling van algemene vaardigheden draagt bij aan zelfredzaamheid. We bevorderen, monitoren en rapporteren de ontwikkeling van het zelfstandig werken, samenwerken, presenteren en in toenemende mate van het onderzoek doen. Zowel binnen als buiten de vakken en leergebieden staan deze vaardigheden centraal.

Reflecteren, meningsvorming: in elke leersituatie bevorderen wij kritische reflectie op eigen visie en gedrag, bevorderen we de ontwikkeling van vaardigheden, het bewust gebruik van leerstrategieën, enzovoorts. Ook de klankbordgroepen van werkers in elk team van twee of drie leerjaren (twee per klas) bevorderen de kritische reflectie op klas- en teamniveau op de sociale- en leeromgeving;

sociale en fysieke veiligheid: de preventie van pesten, agressie, geweld en seksuele intimidatie heeft een prominente en terugkerende plek in het mentoraatprogramma vanaf dag 1. In het mentoraat en het wekelijkse Gezonde School programma "Gezond maakt Slim" versterken we de mentale en lichamelijke veerkracht, bevorderen we openheid en een positieve grondhouding naar zichzelf en de omgeving. We stimuleren werkers in, om het even welke, schoolse situatie om zichzelf te uiten, om zichzelf en elkaar goed te leren kennen.

Het kennismakingsprogramma in klas 1 is uitgebreid, net zoals er bij de overstap naar een nieuw team weer veel aandacht is voor de groepsvorming. Bij de kennismaking, in het mentoraat, maar eigenlijk in onze hele onderwijsbenadering zijn er de volgende ontwikkeldoelen die kunnen bijdragen aan zelfredzaamheid: zelfkennis en jezelf mogen en kunnen zijn ("worden wie je bent"); veerkracht, opkomen voor jezelf; zelfvertrouwen en zelfsturing; omgaan met groepsdruk; samenwerken met inlevingsvermogen en het besef van en handelen vanuit gelijkwaardigheid; onafhankelijk zijn en vertrouwen in de ander; creativiteit; kritisch denkvermogen;

kiesvaardigheid; een ondernemend, actief mens zijn; maat houden in het sociale verkeer, in eet- en drinkgedrag en in mediagebruik. Natuurlijk is er soms meer nodig om te kunnen floreren. Dan is er de inzet van onze schoolpsycholoog, interne sovatrainingen, het betrekken van externe hulpverlening via werkerbesprekingen, BAT, ZAT en het Regionaal Zorg Toezicht.

Keuzemogelijkheden: in en buiten alle vakken en leergebieden bieden we zeer bewust volop keuzemogelijkheden, individueel zowel als in de viertallen waar we mee werken. Keuzemogelijkheden vragen om kiesvaardigheid, om grotere persoonlijke betrokkenheid dan “kant en klare kost”. Eigen keuzes maken vraagt om verantwoordelijkheid, onafhankelijkheid en zelfstandigheid, (zelf-)vertrouwen, planmatig (samen-)werken en een kritische en ondernemende houding. Vanuit keuzemogelijkheden moeten werken vergroot de zelfredzaamheid zonder meer!

In het LOB programma is een speciale training opgenomen waardoor elke werker zich bewust wordt van hoe hij of zij keuzes maakt door o.a. de eigen achterliggende waarden te leren herkennen en gebruiken in keuzeprocessen. Dit programma is ontwikkeld door en wordt mede begeleid door Gundalyn Hemmink, Eligo.

MAS/burgerschapsvorming: tegenwoordig is de maatschappelijke stage een wettelijke verplichting. Op De Werkplaats is er een langere traditie op dit terrein. Voorbeelden van invullingen dit schooljaar zijn:

In de onderbouw: bosbeheer met regionale natuurbeheerders; sponsoractiviteiten voor diverse nationale en internationale goede doelen; erfgoedproject waarin werkers cultureel erfgoed in de eigen omgeving verkennen en presenteren; begrijpend lezen versterken m.b.v. actualiteiten met methode “Nieuwsbegrip” in klas 1 en 2; bewustzijn van en vormgeven aan fysieke leefbaarheid doordat alle werkers corvee doen in eigen domein en in de kantine en door hen mee te laten helpen in de gezonde voedselbereiding in de kantine; In de bovenbouw: In havo 3 en vwo 3 is in het eerste semester meegedaan aan “Cross your border”, een project over ontwikkelingssamenwerking en microkrediet. In het tweede semester gaan de werkers van havo 3 verder met een blokstage, bij waarschijnlijk de voedselbank en Emmaüs en eventueel een sportproject op een basisschool. De werkers uit havo 4 hebben een maatschappelijke stage gedaan op een werkplek van eigen keuze. In de bovenbouw van het vmbo wordt aansluiting gezocht bij bestaande activiteiten en projecten waarbij telkens het uitgangspunt is dat de werkers zich bewust zijn/worden van hun persoonlijke bijdrage aan het welslagen van zo’n project. Voorbeelden hiervan zijn de inzet van werkers uit de bovenbouw in de basisschool van De Werkplaats. Hierbij assisteren zij op tal van manieren in de lessen en activiteiten.

Een heel ander voorbeeld is de bijdrage die deze werkers hebben geleverd aan de opstart en implementatie van het Skype-project

voor ouderen. Werkers zijn bij ouderen thuis geweest om het programma en de randapparatuur te installeren en de ouderen te helpen bij de opstart van het programma. Daarmee bouwen onze werkers aan zowel hun eigen redzaamheid ("dit kan en durf ik te doen!") als aan die van ouderen.

Ook is de bijdrage aan NL DOET! inmiddels een vast programmaonderdeel. Werkers zetten zich hierbij in voor instellingen en verenigingen; soms voor kortdurende, maar vaak ook voor langdurige activiteiten.

Een maatschappelijk stageproject op maat in opdracht van en in samenwerking met Vrijwillig in Actie De Bilt was er voor klas 3 vwo. De werkers hebben het vrijwilligerswerk in de gemeente De Bilt op de kaart gezet op allerlei leuke, ludieke en vooral creatieve manieren. Er werden zogenaamde 'Lipdubs', mini-tijdschriften, een fotoserie, een wandtekening, een bordspel, promotie van NL DOET en shows over en voor vrijwilligers gemaakt.

Het internationaliseringsprogramma dat we hebben gaat om opvoeden tot Europees- en wereldburger en het besef dat ontwikkeling en bevordering van de welvaart elders in de wereld in ieders, dus ook in ons belang is en dus ook iets mag kosten, het investeren waard is dus. Dit betekent een actieve kennismaking met de opvattingen en leefgewoonten van andere volkeren en culturen, in Nederland zowel als in het buitenland. Er is focus op de meerwaarde die je voor elkaar kunt betekenen. Conflicten en problemen probeer je te voorkomen middels kennis en begrip.

Verkeersdeelname, fietsvervoer: wie geen risico's neemt leert er zich niet bewust van te worden en leert er ook niet mee om te gaan. Onze werkers zijn vaak op pad met de fiets. De afstand tussen thuis en school is vaak al flink en we gaan bewust geregeld op excursies met de fiets: dat is gezond, scheelt in de kosten en is zoals gezegd goed voor een bewuste deelname aan het verkeer met de risico's die dat met zich meebrengt.

We bespreken risico's in de thuissituatie, besteden in mentoraat aandacht aan wat te doen als je (mogelijk) wordt lastiggevallend; wanneer 112 bellen; bij excursies is er een fietsprotocol en hebben we de noodnummers van ouders bij ons. Hulpouders gaan vaak mee als (fiets-)begeleider om met ons de veiligheid te bewaken.

Zelfredzaamheid door extra uitdaging en zelfontplooiing: In en buiten het reguliere lesprogramma wordt er volop gelegenheid geboden tot excelleren en zelfontplooiing. Hoe meer je uit jezelf weet te halen, hoe actiever, handelingsgerichter en zelfredzamer je bent!

Hieronder volgt een opsomming van logische voorbeelden uit ons aanbod.

Eigen Wijze: sinds 2003 jaar passen bijna alle biologen en een paar andere medewerkers dit bijzondere onderwijssysteem toe. Bij het werken op Eigen Wijze bepalen de werkers zelf op welke manier

ze zich individueel of met een groepje gaan voorbereiden voor de eerstvolgende test. Over elk hoofdstuk leveren ze een product in. Dat kan van alles zijn: een samenvatting, een film, etc. Ze schrijven een werkplan met daarin een taakverdeling en een tijdsplanning. Binnen één cluster werken kinderen zo allemaal op verschillende manieren waarbij ze feedback krijgen op hun werkwijze en de inhoud en vorm van de eindproducten. De Eigen Wijze past goed bij onze visie op onderwijs waarbij zelfstandig werken, samenwerken, presenteren en reflecteren centraal staan. Met het werken op Eigen Wijze willen we o.a. de volgende doelen bereiken: eigen leerstijl ontdekken; systematisch werken; reflectie en feedback op het leerproces en de producten; leren van en met elkaar, peer review en presenteren.

Door werkers te verplichten om allerlei werkvormen uit te proberen, komen ze er achter welke werkvorm voor hen werkt en welke niet, zo ontdekken ze hun leerstijl.

Leerstof kan gepresenteerd worden in de vorm van een Powerpoint, poster, brochure, film, etc. Binnen de Eigen Wijze is er veel aandacht voor presentatietechniek. Het gaat daarbij niet alleen maar over de invulling van de powerpoint, maar ook over stemgebruik, lichaamstaal, oogcontact, enzovoorts. Presenteren voor een groep mensen blijf je vaak doen, dan is het goed als de werkers er veel mee geoefend hebben en er elkaar ook mede op beoordeeld hebben. En uiteraard komt ook de leerstof zo aan bod. Werkers gaan op een hele andere manier om met feedback van leeftijdsgenoten dan van medewerkers. Ze accepteren de feedback wel of niet op basis van de inhoud en niet op basis van het gezag van de medewerker. Dit werkt op deze manier omdat het verwerken en accepteren van feedback van belang is voor het functioneren in een groep, een niet onaanzienlijke factor in de pubertijd. Ook hier zit weer de 'groepsfactor' achter: het geven van opbouwende feedback is van belang bij het goed functioneren in een groep. Het werken op de Eigen Wijze geeft het kritisch denken een enorme boost.

Cultuurprofielschool: De Werkplaats is een Cultuurprofielschool met een rijk scala aan (podium-)activiteiten waaraan werkers van klas 1 t/m 6 deelnemen.

"WP Extra", buitenschools verrijkend aanbod: Dit aanbod gaat dwars door de klassenverbanden heen met o.a de volgende programma's die de zelfredzaamheid kunnen versterken:

Rots en Water: werken aan (nog meer) zelfvertrouwen; leren om beter je doelen te bereiken, leren voor jezelf en voor anderen op te komen in verschillende situaties, leren geconcentreerd en gefocust te blijven, ontdekken hoe sterk je zelf eigenlijk bent. Andere voorbeelden uit het WP Extra aanbod zijn: zelfverdediging (al dan niet specifiek gericht op meisjes); Kickboksen; Karate; Theatersport met verschillende technieken van toneelspel,

improvisatie, elkaar uitdagen en samen spelen waardoor de fantasie enorm wordt gestimuleerd.

(debat-)wedstrijden: in de bovenbouw is het oefenen in het voeren van een debat een vast onderdeel van het programma, dat zelfs onderdeel uitmaakt van het Schoolexamenprogramma. De beste debaters doen jaarlijks mee aan de wedstrijd die door het Nederlands Debat Instituut wordt georganiseerd.

Mission Olympic: De Werkplaats doet mee aan het landelijke Mission Olympic met de sporten voetbal en hockey. Plezier en excelleren gaan goed samen, ook op sportgebied.

Buitenlandse reizen: er zijn vele buitenlandse reizen waaruit werkers kunnen kiezen. Een reis die een belangrijke bijdrage levert aan het vergroten van de zelfredzaamheid van werkers is de 'survival' in de Ardennen. Op diverse terreinen worden werkers uit hun comfort zone gedwongen om grenzen te verleggen. Vaak ontdekken ze dat ze meer kunnen dan ze dachten. Omdat hierbij ook veel samenwerkingsopdrachten aan bod komen, wordt ook aandacht besteed aan hun positie in de groep.

Voorbeelden van ander extra en verrijkend aanbod:

- **Betabozen**, een programma gericht op plezier, ambitie en praktisch handelen in de bètavakken. Er zijn practica, lezingen, cursussen, bezoeken aan universiteiten en musea, theatershows binnen of buiten school, experts die wat komen vertellen over hun vakgebied, film- of discussieavonden, het bouwen van allerlei spectaculaire technische machines, masterclasses aan universiteiten en hoge scholen, enzovoorts
- **Junior College Utrecht**, we participeren in een samenwerkingsverband met de faculteit Bètawetenschappen van de Universiteit Utrecht en 26 scholen voor voortgezet onderwijs uit de regio Midden Nederland. Leerlingen worden geselecteerd, elk jaar volgen dus tussen de twee en vier werkers van onze school dit uitdagende programma;
- **verdieping op gebied van de moderne vreemde talen** in de bovenbouw: de programma's Cambridge (Engels), Delf (Frans) en Goethe (Duits) vergroten de (internationale) mogelijkheden van onze werkers na hun examen.

Elementen uit het schoolveiligheidsplan:

Onder verantwoordelijkheid van de directeur bedrijfsvoering is een werkgroep veiligheid gevormd om het veiligheidsbeleid verder vorm te geven, uit te voeren, te borgen en te bewaken. Deze werkgroep bestaat uit een teamleider onderwijs, de functionaris P&O/arbocoördinator/preventiemedewerker, de teamleider Interne Dienst en de medewerker kwaliteitszorg. De risico-inventarisatie en evaluatiewerkgroep ondersteunt de arbocoördinator/preventiemedewerker bij de jaarlijkse uitvoering en evaluatie.

Het schoolveiligheidsplan met bijbehorende deelplannen geeft richting aan het handelen van de organisatie om de gewenste

veiligheid op fysiek en sociaal terrein te realiseren. Het resultaat wordt geëvalueerd: werkers, ouders en medewerkers wordt structureel en periodiek gevraagd hun mening te geven over de veiligheid op school.

Er worden incidentenregistraties m.b.t. ongewenst gedrag en (bijna) ongevallen uitgevoerd, de gebruikte formulieren worden eind van het schooljaar geëvalueerd en waar nodig bijgesteld.

Veiligheidsmanagement betekent anticiperen op risico's. Elke dag kunnen zich risico's voordoen waar nog niet eerder bij is stilgestaan. Voorvallen die vandaag met een sissers aflopen, kunnen morgen net zo goed een heel andere wending nemen. Als die ervaringen alleen in het hoofd van de betrokkenen blijven zitten, is de kans groot dat anderen opnieuw zelf door schade en schande wijs moeten worden. Daarom is het belangrijk elkaar te informeren over gesignaleerde risico's en ongevallen/incidenten. Daarnaast geeft een goede registratie een realistisch beeld van de werkelijke veiligheid op de school. Zo kunnen we gericht problemen aanpakken.

Het betrekken van de werkers bij de zorg voor gebouw en omgeving gebeurt zodanig dat het zichtbaar effect heeft op de afname van de rommel in het gebouw, de schoolomgeving en de buurt.

De volgende onderdelen dragen bij aan een veilig leer- en leefklimaat op onze school:

teamopbouw met kleine eenheden waar maximaal 200 werkers en 10 à 15 medewerkers hun fysieke en sociale thuisbasis hebben; per team een teamassistent o.a. als bewaker van welzijn van werkers; elke werker heeft een of twee mentoren; in de mentorgroep worden afspraken gemaakt over omgaan met elkaar en waar nodig worden gesprekken daarover gevoerd; door het werken met teams en mentoren is de signalering snel en adequaat en zijn de lijnen kort; camera's in en rond het gebouw helpen te waken over eigendommen en veiligheid van werkers en medewerkers; regelmatig constructief overleg met instellingen uit de buurt, de gemeente en de politie.

brandpreventie en ontruiming:

Jaarlijkse controle door de brandweer i.v.m. de brandveiligheid. Van alle betrokkenen is er permanente aandacht, ook in de loop van het jaar of aanpassingen die in het gebruik zijn gedaan niet in strijd zijn met de eisen van brandveiligheid en/of een snelle ontruiming belemmeren. De veiligheid van werkers en medewerkers staat daarbij voorop. In dat verband vinden ook jaarlijks ontruimingsoefeningen plaats, een geplande aan het begin van het schooljaar en een onaangekondigde.

Op vele plaatsen in school zijn brandmelders die in geval van nood geactiveerd kunnen worden na het breken van een ruitje. Wanneer een werker dit doet zonder dat er sprake is van een noodgeval, brengt hij de veiligheid in de school in gevaar. Te vaak loos alarm kan betekenen dat de noodzaak om te ontruimen na verloop van tijd

niet meer gevoeld wordt. Bij een echte calamiteit levert dat een gevaarlijke situatie op. Maar er is ook andere schade voor de school, waar de betreffende werker voor verantwoordelijk is. Als het alarm afgaat moet ontruiming plaats vinden en komt de brandweer. Dit laatste kan niet teruggedraaid worden, ook al weten onze BHV'ers in de school inmiddels dat het loos alarm is. De schade bestaat uit de extra overlast in de school (verlies van onderwijstijd en inzet van onnodige werktijd van de BHV'ers), maar kan ook bestaan uit de (kostbare) rekening die de brandweer stuurt voor het uitrukken naar de school. Die rekening gaat in dat geval naar de werker en zijn ouders. Werkers en ouders worden uitdrukkelijk geïnformeerd over de mogelijke gevolgen van misbruik.

Veiligheid en de zorg voor gebouw, terrein en verdere omgeving:

We gaan ervan uit dat de werkers zorgvuldig omgaan met het gebouw en het terrein. Helaas is het soms nodig om cameratoezicht in te stellen wanneer blijkt dat dit niet gebeurt. Het opruimen van het schoolterrein en de parkeerplaats gebeurt o.a. door de werkers die vanwege te laat komen lestijd moeten inhalen. In De Gezonde School is de aandacht gericht op bewustzijn en preventie, maar ook gedurende de schooldag leren we de werkers zorgvuldig met hun omgeving om te gaan.

Op het sportveld mag niet gegeten en gedronken worden. Dit is vooral voor de veiligheid en hygiëne van belang.

Vanwege de veiligheid en klachten uit de buurt zijn er afspraken gemaakt tussen de scholen, gemeente, politie en wijkraad:

- de werkers van klas 1 en 2 mogen onder schooltijd niet van het terrein af.
- er mag niet worden rondgehangen in de buurt (vooral niet in speeltuintjes, portieken en voor de supermarkt);
- de werkers die rommel maken of ander ongewenst of ontoelaatbaar gedrag vertonen, worden door de Politie of de Bijzonder Opsporings Ambtenaren (BOA's) beboet. De werkers die in de supermarkt stelen, zullen onmiddellijk overgedragen worden aan de politie en krijgen een Halt-straf;
- de scholen worden door de supermarkt, politie en/of de BOA op de hoogte gesteld als werkers een bekeuring gekregen hebben, bij diefstal betrokken zijn e.d.. Bij deze werkers zal de school ook maatregelen nemen;
- de supermarkt kan leerlingen van beide scholen in pauzetijden tijdelijk de toegang tot de winkel ontzeggen.

Veiligheid: de zorg voor waardevolle spullen van de werkers:

Er wordt aan problematiek van diefstal ook preventief aandacht besteed in het gezonde school project. Ook de wijkagent komt langs om in de onderbouw voorlichting te geven.

Helaas is het soms nodig om in geval van herhaalde diefstal camera's in school en/of op het terrein te plaatsen. Dit kan ook in een domein, d.w.z. de fysieke ruimte van een team nodig zijn. Er kunnen op het schoolterrein controles op gestolen fietsen plaats vinden. Bijzondere Opsporingsambtenaren van de Gemeente De Bilt of de politie scannen dan alle fietsen in de binnen- en buitenstalling (chip/barcode of framenummer) en controleren of ze als gestolen staan geregistreerd (via de RDW).

Wij constateren dat werkers soms slordig met hun spullen omgaan, dure eigendommen rond laten slingeren. De school is bij beschadiging of diefstal van waardevolle spullen niet aansprakelijk.

Bilthoven, februari 2012

Voor meer informatie, zie onze website: www.wpkeesboeke.nl

CBS de Klokbeker, Zwolle (basis onderwijs)

Fysieke veiligheid en zelfredzaamheid in het basisonderwijs

(door: Maarten Keppel, leerkracht bovenbouw CBS de Klokbeker)

Thuisbasis/basisschool

De basisschool, een plek waar een kind zichzelf kan zijn en de ruimte krijgt om zich te ontwikkelen.

De school moet een verlengde zijn van de 'veilige' thuissituatie. Als school moet je samen met de kinderen en ouders een veilige omgeving creëren waarin kinderen worden uitgedaagd zichzelf te ontwikkelen. Een kind moet met plezier naar school kunnen gaan. Op de Klokbeker willen we dit bieden door goede onderlinge contacten. Zowel tussen leerkracht en kind, als tussen leerkracht en ouders. Door de kleinschalige opzet en toegankelijkheid van onze school kunnen we dit waarborgen. Hierdoor kunnen we werken aan een goede en brede basis bij kinderen.

Een veilige school!?

Onze school is ingericht op 'Natuurlijk leren'. Een onderwijsvorm waarbij centraal staat dat ieder talent telt.

Kennis en vaardigheden worden opgedaan door te werken aan echte problemen en opdrachten. Wanneer kinderen proberen een probleem op te lossen of een vraagstuk, komen ze vaardigheden tegen die ze (nog) niet beheersen of ze ervaren een gebrek aan kennis. Dat roept leervragen op. Door goed te kijken naar kinderen en van hen te leren is het mogelijk om hen te begeleiden en nieuwe dingen bij te brengen.

Op die manier is de kennis die kinderen opdoen altijd betekenisvol. Ze hebben het immers nodig om hun probleem op te lossen. Onderzoek heeft uitgewezen dat kennisconstructie kinderen in staat stelt deze kennis ook in andere situaties toe te passen.

Ook de ruimte is hierop ingericht. Er is sprake van een rijke leeromgeving, waarin kinderen op een eigen niveau en manier de ruimte hebben zich te ontwikkelen. De ruimtes zijn transparant, waardoor er veel overzicht is. Hierdoor kunnen we goed naar kinderen kijken. Maar hebben kinderen ook oog voor elkaar. Daarbij hoort ook dat wij moeten omgaan met verschillen.

Omdat er veel onderlinge reactie is kunnen we de kinderen goed begeleiden in het leren omgaan met verschillen, het oog hebben voor een ander.

Kinderen kunnen leren van elkaar door samen te werken. We proberen zoveel mogelijk 'echt' materiaal in de school aanwezig te hebben.

Dit betekent dat kinderen ook toegang hebben tot materialen die een vergroot risico kunnen hebben.

Zo hebben de kinderen toegang tot ruimtes waarin verschillend gereedschap ligt. Ook staat er een grote papiersnijder op een voor kinderen toegankelijke plek. Het is een bewuste keuze om leerlingen te leren omgaan deze mogelijke risico's en gevaren door dergelijke plaatsen en situaties voor hen toegankelijk te maken.

Juist door kinderen de mogelijkheid te geven om te ontdekken waar zich eventuele risico's kunnen voordoen, kun je ze leren hoe ze hiermee moeten omgaan.

Hierdoor leggen we ook een directe link met de wereld om ons heen. Ook hierin zijn kinderen en volwassen niet continu te beschermen tegen mogelijke gevaren.

Het gaat erom dat kinderen leren bewust om te gaan met mogelijke risico's en gevaren. Dit risicobewustzijn is een proces waarin onderling vertrouwen een belangrijke factor vormt. Dit onderwerp zit dan ook verweven in onze onderwijsvorm. Vertrouwen is daarbij een belangrijk concept: vertrouwen dat een ander jouw helpt, maar ook vertrouwen dat jij ook een ander kunt helpen. Het wederzijdse vertrouwen is niet van nature aangeleerd en zal daarom goed begeleid moeten worden.

Zelfredzaamheid, hoe red je jezelf en een ander?

Ons onderwijs is ingericht op zelfsturing.

Dit betekent dat kinderen moeten leren zelf naar oplossingen te zoeken bij problemen of vraagstukken die leven.

Hierbij is het goed kinderen niet continu de hand boven het hoofd te houden, maar kinderen te leren dat ze fouten mogen maken.

Tegelijkertijd is het goed om kinderen te begeleiden in het omgaan met deze fouten.

Door deze onafhankelijkheid te ontwikkelen, leren kinderen actief een rol in te nemen wanneer zich iets voordoet. Een actieve rol kan betekenen dat het kind fysieke hulp biedt in het geval van nood, maar als een kind weet wanneer het de hulp van een ander moet inschakelen is dit ook een actieve rol. Niet het fysiek helpen, maar het inschatten van en handelen in een situatie is belangrijk.

Een mens handelt van nature, maar het is goed kinderen te leren wat goed is en ze hiervoor ook te complimenteren.

Op de Klokbeaker werken we hieraan door kinderen weerbaarheidstraining aan te bieden. En ook regelmatig een onderwerp te behandelen dat aansluit bij het onderwerp veiligheid en zelfredzaamheid.

Ook moeten kinderen regelmatig een klus of taak uitvoeren waarbij ze leren omgaan met verantwoordelijkheden.

Dit proces van bewustwording blijft dus niet beperkt tot het geven van een les of lessencyclus, maar zit verweven in onze vorm van onderwijs.

Elk talent telt en mag zich verder ontwikkelen. Uiteindelijk zal dit kinderen meer zelfvertrouwen geven. Dit is belangrijk, omdat een kind met zelfvertrouwen zekerder zal zijn van zijn eigen handelen.

Een noodsituatie

Natuurlijk is het goed om op school een ontruimingsplan te hebben en dit plan regelmatig in de praktijk te oefenen.

Natuurlijk is het goed om voor calamiteiten een protocol te hebben en afspraken te maken.

Maar het moet meer zijn dan een naslagwerk in de kast.

Het is bewezen dat er in het geval van een noodsituatie, de nooduitgang niet altijd de meest logische keuze is.

Daarom is het goed dat kinderen zich op allerlei gebieden ontwikkelen en de gelegenheid krijgen om het geleerde ook regelmatig in de praktijk te laten oefenen.

Maar bovenal moeten kinderen logische verbindingen kunnen maken tussen dat wat ze aan bagage hebben en de spontane calamiteit die zich voordoet. Met deze basis kunnen kinderen nu en later, ieder op hun eigen manier waardevol zijn in het geval van een calamiteit.

De school Mühring, Dordrecht (basisonderwijs)

Wie zijn wij en wat doen wij met zelfredzaamheid...

Wij zijn de school Mühring uit Dordrecht.

Het onderwijs bij ons op school wordt gegeven op algemene grondslag, dat wil zeggen op basis van gelijkheid van alle gezindten. Onze missie is de leerlingen in staat te stellen zich te ontwikkelen tot een zelfstandige persoonlijkheid die verantwoordelijkheid kan en wil dragen voor zichzelf, zijn/haar directe omgeving en de samenleving waarvan we deel uitmaken.

Wij willen een veilige omgeving creëren, waarin onze leerlingen zich optimaal kunnen ontwikkelen. Leerkrachten en leerlingen werken samen in een sfeer van wederzijds respect.

Tevens vinden wij het belangrijk dat de leerlingen vaardigheden en ervaringen opdoen wat betreft sociaal, emotionele vorming.

Centraal staat bij de ontwikkeling van het kind ook de onafhankelijkheid/zelfstandigheid.

Zelfstandigheid is de eerste stap op weg naar zelfredzaamheid.

WAT DOEN/HEBBEN WIJ AL ALS SCHOOL?

- Ehbo/bhv cursussen
- Pestprotocol
- Faalangstraining
- Aandacht voor hygiëne en voeding.
- Sociaal emotionele vorming
- Ontruimingsoefeningen en brandoefeningen
- Het samen met de leerlingen klassenregels opstellen
- Gesprekken naar aanleiding van een incident(je)
- Brandweer in de groep.
- Antislipstrippen op de trappen
- Spreekbeurten
- Praktisch verkeersexamen
- Schoolregels, bijvoorbeeld niet rennen op de trappen/gang
- Zelfstandig werken met een weektaak.

Al pratend en denkend merk ik dat wij toch meer doen dan gedacht, al dan niet onbewust. Veiligheid, zelfredzaamheid gaat veel verder dan alleen maar onder schooltijd. Het gaat ook veel verder dan alleen maar het schoolgebouw.

Persoonlijk merk ik ook dat er een groot verschil is tussen een aantal jaar geleden en nu. Tegenwoordig wordt er veel geregeld door de ouders en vallen leerlingen ook steeds terug op de ouders, in plaats van veel meer zelf regelen.

Ook is er een groot verschil tussen stad en dorp. In een dorp wordt de leerkracht nog gezien als vakman of vakvrouw. In de stad moet je toch veel meer verantwoording afleggen.

CONCLUSIE DE SCHOOL MÜHRING:

Als school vinden wij zelfredzaamheid wel een belangrijk onderdeel. Nadenkend over zelfredzaamheid vind ik dat we best veel doen, heel vaak gaat dit op klassenniveau automatisch of onbewust.

Een aantal zaken zijn beschreven in het schoolplan.

Er zullen gerust zaken zijn die ik nu vergeet of nog niet genoemd heb, maar die wij toch doen.

Ook heb ik een aantal dingen gehoord, waarvan ik denk dat het best zinvol zou kunnen zijn om te gaan doen, zoals bijvoorbeeld een ehbocursus voor de bovenbouw.

Het is voor een school/organisatie goed om eens over zelfredzaamheid na te denken en er eens bij stil te staan.

Veiligheidsregio Midden- en West-Brabant

‘ZELFREDZAAMHEID IN NOODSITUATIES’ VOOR HET ONDERWIJS

Reactie op de basisvisie

door Anne-Marie Vermeulen, hoofd Communicatie van de Veiligheidsregio Midden- en West-Brabant

Ik onderschrijf:

- het belang dat zelfredzaamheid van de burger wordt ingebed in kennis, vaardigheden en houdingen waar op school al een begin mee wordt gemaakt;
- dat het aannemelijk is dat mensen adequater zullen optreden in een noodsituatie als zij zich eerder in zulke omstandigheden hebben ingedacht en er bovendien op school al over hebben gehoord;
- dat onderwijs een rol kan spelen in het bevorderen van risicobewustzijn door hier aandacht aan te besteden in de ‘gewone’ lessen. Door aan te sluiten bij ‘natuurlijke’ momenten zoals de maandelijksse sirene, verplichte brandoefeningen en het afsteken van vuurwerk rond Oud&Nieuw. En door aan te sluiten bij risico’s in de directe omgeving of actualiteit (recente overstroming, grote brand);
- dat via jongeren hun sociale omgeving bereikt kan worden.

Visie VR

Met de komst van de Wet Veiligheidsregio’s is het bestuur van de veiligheidsregio verantwoordelijk voor het informeren van de bevolking over de rampen en crises die de bevolking of het milieu kunnen treffen. Risicocommunicatie levert een bijdrage aan de weerbaarheid en zelfredzaamheid van de bevolking. Het bestuur van de Veiligheidsregio Midden- en West-Brabant legt de nadruk op risicobeheersing en het voorkomen van incidenten. Belangrijke thema’s uit het beleidsplan van de VR MWB 2011 - 2015 zijn:

- nadruk op proactie en preventie. Het stimuleren van de eigen verantwoordelijkheid van burgers is een van de speerpunten van risicobeheersing. Risicocommunicatie kan een belangrijke bijdrage leveren aan het voorkomen van incidenten en het beperken van eventuele schade bij een incident;
- multidisciplinair samenwerken met andere partners om te komen tot een gezamenlijke en samenhangende aanpak van risicocommunicatie. Een aanpak die gericht is op bewustzijn, urgentie en informatie zoekgedrag. Hierbij beperken we ons tot de directe woon- en werkomgeving;
- burgers actief betrekken bij de aanpak van risicocommunicatie (burgerparticipatie);
- het volgen van een tweesporen-beleid: de VR coördineert de regionale publieksvoorlichting en de gemeenten blijven verantwoordelijk voor de lokale doelgroepcommunicatie.

Rol VR

De Veiligheidsregio Midden- en West-Brabant wil de komende jaren op het gebied van risicocommunicatie de volgende rollen vervullen:

- netwerkregisseur: de coördinatie, het overleg en de regie met alle partners in de regio die een rol spelen in risicocommunicatie;
- expert: advisering aan partners en leverancier van kennis;
- facilitator: het ondersteunen bij of het maken van middelen die beschikbaar worden gesteld aan alle deelnemende partners.

Voorstel voor implementatie basisvisie

- implementeren van de basisvisie op de vijf reeds geselecteerde scholen. Deze scholen worden hierbij ondersteund met middelen (geld) en/of begeleiding (kennis). Een bijkomend voordeel voor deze scholen is dat zij zich kunnen profileren als 'veilige school' en zich hiermee kunnen onderscheiden van andere scholen. Dit is interessant voor ouders en de aanmelding van nieuwe leerlingen.
- inzet van deze scholen als ambassadeurs ('best practices').
- resultaten hiervan uitrollen naar andere scholen. Hierbij ondersteuning bieden zodat het makkelijker wordt om met dit thema aan de slag te gaan. Bijvoorbeeld een toolkit met standaard arrangementen.
- onderzoeken of gemeenten hier een rol in kunnen spelen.
- veiligheidsregio's kunnen deze aanpak onder de aandacht brengen en uitrollen/faciliteren in de eigen regio.

Anne-Marie Vermeulen, 26-01-2012

Veiligheidsregio IJsselland

Onderwijs draagt bij aan zelfredzaamheid

Mensen kunnen vaak veel meer dan ze denken, maar zijn zich daar niet altijd van bewust. Actief stimuleren van zelfredzaamheid bevordert dat bewustzijn, zowel in denken als in doen. Zeker in noodsituaties is het van belang dat burgers actief en vaardig kunnen handelen om daarmee zichzelf en anderen in veiligheid te brengen. Uiteraard is hierin ook een belangrijke rol weggelegd voor de overheid, maar het één sluit het ander zeker niet uit. Een zelfredzame houding, waarbij burgers bedenken wat zij zelf kunnen doen, levert een waardevolle bijdrage aan het vergroten van de fysieke veiligheid.

Er zijn diverse manieren om aan de slag te gaan met het versterken van zelfredzaamheid. Een daarvan is via het onderwijs. Dit is om een aantal redenen nuttig:

- De onderwijsomgeving is bij uitstek geschikt voor het creëren van bewustwording en ontwikkelen van vaardigheden op het gebied van zelfredzaamheid. Wil je immers zelf iets doen tijdens een noodsituatie, dan moet je wel enig idee hebben *wat* je kunt doen en *hoe* je dit kunt omzetten naar concrete handelingen.
- Kinderen en pubers zijn vormbaar, meer dan volwassenen. Het investeren in een zelfredzame grondhouding en ontwikkelen van vaardigheden en kennis bij deze doelgroep is daarom nuttig.
- Het is duurzaam, want er ontstaan generaties van zelfredzame volwassenen. Kinderen en pubers zijn de toekomst en genieten allemaal onderwijs.
- Het onderwijs is een goede ingang van waaruit invloed kan worden uitgeoefend binnen allerlei sociale netwerken. Niet alleen die van kinderen onderling, maar wat te denken van de sociale netwerken waarvan zij deel uitmaken? Kinderen zijn vaak lid van verenigingen, maken onderdeel uit van een gezin, spelen met vriendjes in de buurt en zijn actief op digitale netwerken, zoals Facebook en MSN. Werken aan zelfredzaamheid in het onderwijs draagt daarom niet alleen bij aan bewustwording van scholieren, maar ook mensen in hun omgeving. Er kan op deze manier een brede ontwikkeling op gang komen.
- Het onderwijs vormt een heel concreet aanknopingspunt voor organisaties die bijdragen aan het stimuleren van zelfredzaamheid. Groot voordeel is dat een belangrijke doelgroep bereikt kan worden met relatief beperkte middelen.

Veiligheidsregio IJsselland zet voortvarend en actief in op het stimuleren van zelfredzaamheid via het onderwijs. Een mooi voorbeeld daarvan is het lespakket 'Brandveilig denken en handelen' dat in diverse gemeenten op scholen is opgenomen in het

lesprogramma. Het lespakket sluit aan bij de belevingswereld van kinderen. Zelf ervaren is daarvan een belangrijk onderdeel. Zo worden bijvoorbeeld gezamenlijke ontruimingsoefeningen gehouden, waardoor kinderen zelf ervaren (horen, zien, ruiken etc.) wat er allemaal gebeurt tijdens een noodsituatie. Ook is er aandacht voor kleinere vormen van onveiligheid, zoals de welbekende vlam in de pan. Niet letterlijk voorkauwen van wat je in zo'n situatie kunt doen, maar zelf bedenken wat je kunt doen staat daarbij centraal. Dit alles natuurlijk binnen de mogelijkheden die van scholieren mogen worden verwacht.

Ook maken we via hen verbindingen naar 'achter de voordeur': Hoe zit het met de veiligheid in de woning en de zelfredzaamheid van de overige gezinsleden? Op die manier bereiken we ook de woon- en leefomgeving van de kinderen en pubers. Ook daar is nog veel veiligheidswinst te halen. De volgende stap is om samen met verschillende partners aan de slag te gaan met allerlei vormen van veiligheid. Er zijn namelijk veel (vrijwilligers)organisaties actief in het veiligheidsveld, zoals bijvoorbeeld het Rode Kruis, die veel kennis en kunde hebben. Het onbenut laten van dit potentieel is een gemiste kans.

Bevorderen van zelfredzaamheid kan een wezenlijke bijdrage leveren aan veiligheid. Het onderwijs dient daarbij als een effectieve opmaat naar gedragsverandering. Het gaat namelijk vooral om de beweging dat mensen zelf leren nadenken over hun eigen veiligheid, zelf nadenken wat zij voor zichzelf én anderen kunnen betekenen, zelf hiervoor vaardig willen zijn en zelf handelen! Als veiligheidsregio ondersteunen en stimuleren we dit proces van harte, waarbij we ons realiseren dat een zelfredzame houding niet opgelegd kan worden, maar zeker wel gestimuleerd.

Geïnteresseerd in het lespakket voor brandveiligheid? Kijk op:
http://www.brandweer.nl/jeugd/billy_brandkraan/lesmateriaal_billy/

Veiligheidsregio Utrecht **Brandveilig leven**

In het project 'Brandveilig leven' staat 'Community safety' centraal. De laatste jaren is de trend van de terugtrekkende overheid ingezet: steeds minder regelgeving. Zo komt ook de verantwoordelijkheid voor veiligheid duidelijker bij de burger te liggen.

De burger moet zich echter wel bewust worden van deze verantwoordelijkheid. 'Community safety' vergroot de bewustwording bij burgers. Het is een paraplu waaronder alle activiteiten vallen om het veiligheidsbewustzijn en daarmee de brandveiligheid in de leefomgeving te verhogen. De brandweer is de specialist voor brandveiligheid en 'een sterk merk' om een ingang te krijgen richting burgers.

Middels het project wil de NVBR (Nederlandse Vereniging voor Brandweezorg & Rampenbestrijding) zicht krijgen op de mogelijkheden van "community safety" in Nederland. Het eindproduct moet een rapport zijn waarin onder andere een beleidsmatige visie op community safety in relatie tot andere ontwikkelingen in het beleidsveld is geformuleerd. Ook moet er een overzicht komen van goede initiatieven in ons land op het gebied van community safety (zogenoeten 'best practices'), evenals aanbevelingen voor de implementatie van community safety, zowel binnen als buiten de brandweerkorpsen. Bij de uitvoering van het project wordt samengewerkt met het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV) en een aantal brandweerkorpsen die al met community safety bezig zijn.

Samenwerking

De brandweer moet meer samenwerken met externe partners. Samenwerken om beter de verschillende doelgroepen te kunnen bereiken. Samenwerken om kennis en ervaring te benutten in de gedragsverandering die nodig is. Samenwerken om bestuurlijk draagvlak te creëren voor een andere aanpak binnen de brandweer met meer zelfredzaamheid en gedeelde verantwoordelijkheid.

Veel partijen houden zich bezig met veiligheid. Kortom Brandveilig Leven is de verzamelnaam van activiteiten om de veiligheid in de leefomgeving te verbeteren. Deze activiteiten zijn gericht op het vergroten van de zelfredzaamheid. Hierbij is het belangrijk om de doelgroep te verbreden. Het gaat om meer en niet alleen brandveiligheid.

Dekkingsplannen

In het Besluit Veiligheidsregio 's zijn de opkomsttijden voor de brandweer vastgelegd, inclusief de mogelijkheid om hier beargumenteerd van af te wijken. Dit project heeft een relatie met het dekkingsplan en het risicoprofiel. Als door regio's afgeweken

wordt van de opkomsttijden, van bijvoorbeeld 7 minuten naar 15 minuten, is het de bedoeling dat dit gepaard gaat met voorzieningen die het niveau van brandveiligheid op peil houden. Een brand mag daardoor niet groter worden dan voorheen.

Brandweer Twente

Basisvisie 'Zelfredzaamheid in noodsituaties' voor het onderwijs

Vanuit Brandweer Twente zijn we actief bezig met scholen over zelfredzaamheid en risicobewustzijn. Dit doen we aan de hand van (Brand)Veilig Leven, het doel hiervan is het vergoten van het risicobewustzijn en zelfredzaamheid van in dit geval de leerlingen.

Wat doen we?

Basisonderwijs

We zijn het afgelopen jaar druk bezig geweest met het lespakket 'Billy Brandkraan'. Hierop hebben wij een aanvullend lesprogramma gemaakt dat zich niet alleen richt op de groepen 7 en 8, maar op alle groepen. Bij het bezoek aan de school starten we eerst met een onaangekondigde ontruimingsoefening. Dit doen we zo realistisch mogelijk met gebruik van vlamsimulatie, geluid en oefenrook. Zo ervaren de leerlingen hoe het is om in een noodsituatie te zitten. Daarnaast is het ook zeer leerzaam voor de BHV organisatie van de school. Hieruit komen voor alle partijen vaak veel leerpunten. De oefening dient ook als gesprekstof om met de leerlingen in gesprek te gaan over wat ze nu zoal hebben beleefd. Tijdens de aanvullende les zoomen we in op wat ze zelf kunnen doen om in brand te voorkomen en wat ze moeten doen als er brand is. Afhankelijk van welke groep het is gaan we dieper of minder diep op de stof in.

Voortgezet onderwijs

Momenteel zijn we ook druk bezig om aandacht te besteden aan het voortgezet onderwijs. Dit gebeurt op wens van de scholen middels een digitale leeromgeving waar de scholen een project kunnen draaien. In dit specifieke geval wordt de koppeling gemaakt tussen de geschiedenis van de stadsbrand in Enschede 7 mei 1862, Jan van der Heyden (uitvinder van de brandspuit) en de brandveiligheid van nu. Door deze koppeling te maken kunnen de scholen dit makkelijker in hun lesprogramma opnemen. Naast de geschiedenis zoomen we in op de brandveiligheid op school en thuis. Door middel van diverse opdrachten maken we de leerlingen bewust van de risico's en de dingen die ze zelf kunnen doen om brand te voorkomen

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
F 053 430 76 92
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo